

हा भारत चित्रावलि

जि. ए. ए. २६ विमो-भाहारम्भ,
पुस्तकालय, स्मरणवृत्ति. ४० साध

सस्तु नादित्य वर्तक कार्यालय

स्था. अमरावती जल पुस्तकालय

संख्या १००-११५ ४

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૭૬૨ કાર્ડ

પુસ્તકનું નામ મહાભારત ચિત્રાવલિ

વિષય ૬૫૨૫

O. T.

16 NOV 1927

O. T.

16 NOV 1927

IV
1927

આવૃત્તિ પહેલી, પ્રત ૨૬૦૦, સંવત ૧૯૮૩
સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય-અમદાવાદ
મુદ્રક અને પ્રકાશક વિદ્યુત-અમદાવાદ

18

૧૩૭૬૨
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંસ્થા
૨૦૧૨

મહાભારત સાથે અપાયલા લેખોની શરૂઆત અપાયલું

મંગલાચરણ

ૐકારં વિંદુસંયુક્તં નિત્યં ધ્યાયંતિ યોગિનઃ ।

કામદં મોક્ષદં ચૈવ ૐકારાય નમો નમઃ ॥

વિંદુસંયુક્ત ૐકાર—(જે પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સર્વથી હુંકું અને સર્વોપરિ નામ છે) જેનું યોગીપુરુષો નિત્ય ધ્યાન કરે છે અને જે કામ તથા મોક્ષની દાતા છે; તે પરબ્રહ્મ ૐકારને વારંવાર નમસ્કાર કરે છે.

સર્વદા સર્વકાર્યેષુ નાસ્તિ તેષામમંગલમ્ ।

યેષાં હૃદિસ્થો ભગવાન્ મંગલાયતનો હરિઃ ॥

સર્વ મંગલોના ભંડાર (અને ઉદાર દાતા) એવા ભગવાન શ્રીહરિ, જે કામ મનુષ્યના હૃદયમાં (દર્શન, સ્મરણ કે કથા-કીર્તનાદિદ્વારા) વિરાજમાન હોય છે; તેનું સર્વદા અને સર્વ કાર્યોમાં અમંગળ તો થતુંજ નથી—અર્થાત્ મંગળજ થાય છે.*

નમોઽસ્ત્વનંતાય સહસ્રમૂર્તયે સહસ્રપાદાક્ષિશિરોરુવાહ્વે ।

સહસ્રનામ્ને પુરુષાય શાશ્વતે સહસ્રકોટી યુગધારિણે નમઃ ॥

અંતરહિત, હજારો સ્વરૂપવાળા અને હજારો ચરણ, નેત્ર, મસ્તક, સાથળ તથા બાહુવાળા એવા આપ પરમાત્માને નમસ્કાર હો. હજારો નામવાળા અને સહસ્ર કોટી યુગોને ધારણ કરનારા એવા આપ શાશ્વત પરમાત્માને નમસ્કાર હો.

આમાં તલમાત્ર પણ અતિશયોક્તિ નથી; પરંતુ પરમાત્માના મહિમા અને આજ્ઞાને જાણ્યા-અનુસર્યાવિના માત્ર શ્રીકૃષ્ણ શરણં મમ કે એકાદ સ્તોત્ર-ભજન બોલી જવાથી અથવા દેવસ્થાને જઈ આવવાથી કલ્યાણ થઈ જાય; અથવા તો સાધનચતુષ્ટયક્રમી દિવ્ય સંપત્તિ મેળવ્યાવિના માત્ર અહં બ્રહ્માસ્મિ કે વિચારસાગર વાંચી જવાથી જીવનમુક્તિ મળી જવાય અને 'હમકો કયા લગતા હે' એવું નબી જાય, એવું જરાપણ સમજવાનું નથી.

યં બ્રહ્માવરુણેદ્રરુદ્રમરુતઃ સ્તુન્વંતિ દિવ્યૈઃ સ્તવૈ-
વેદૈઃ સાંગપદક્રમોપનિષદૈર્ગાયંતિ યં સામગાઃ ।
ધ્યાનાવસ્થિત તદ્ગતેન મનસા પશ્યંતિ યં યોગિનો
યસ્યાં તં ન વિદુઃ સુરાસુરગણા દેવાય તસ્મૈ નમઃ ॥

મહા, વરુણ, ઇદ્ર, રુદ્ર, મરુત (વાયુ) વગેરે દેવતાઓ જમની દિવ્ય સ્તોત્રોવડે સ્તુતિ કરે છે; સામવેદનું ગાન કરનારા મુનિઓ અંગો, પદ, ક્રમ અને ઉપનિષદોસહિત વેદોવડે જમની સ્તુતિ ગાય છે; ધ્યાનમાં સ્થિર થયેલા યોગીઓ તેમાં ગયેલા ચિત્તવડે જમનાં દર્શન કરે છે; અને દેવો તેમજ અસુરો જમના પારને પામી શકતા નથી; એવા આપ પરમાત્મદેવને અનેકાનેક નમસ્કાર દો.

અસિતગિરિ સમં સ્યાત્ કજ્જલં સિંધુપાત્રે
સુરતરુવરશાખા લેખિની પત્રમુર્વી ।
લિખતિ યદિ ગૃહીત્વા શારદા સર્વકાલં
તદપિ તવ ગુણાનામીશ પારં ન યાતિ ॥

મહાસાગરરૂપી ખડીઓ હોય; નીલગિરિ પર્વત જટલું કાગળ હોય; શ્રેષ્ઠ કદપ-વૃક્ષની ડાળીની કલમ હોય; પૃથ્વીરૂપી કાગળ હોય અને એને અહીંને સરસ્વતી પોતે સર્વકાળ લખ્યા કરે; તોપણ હે નાથ! આપના મહાન ગુણોનો પાર આવે તેમ નથી.

સત્યવ્રતં સત્યપરં ત્રિસત્યં સત્યસ્ય યોનિં નિહિતં ચ સત્યે ।
સત્યસ્ય સત્યં ઋતસત્યનેત્રં સત્યાત્મકં ત્વાં શરણં પ્રપદ્યે ॥

હે સૌયસંકદપ! હે સત્યથી પણ શ્રેષ્ઠ! હે ત્રણે કાળમાં સત્યસ્વરૂપ! હે સત્યના અખૂટ ભંડાર અને મહાન ઋતસ્વરૂપ! હે સત્યમાં વસી રહેલા! હે સત્યના પણ સત્યસ્વરૂપ! હે ઋત અને સત્યરૂપી નેત્રોવાળા! અને હે સત્યના પણ આત્મા એવા પરમાત્મદેવ! હું આપને શરણે આવ્યો છું.

ત્વમેવ માતા ચ પિતા ત્વમેવ ત્વમેવ બંધુશ્ચ સખા ત્વમેવ ।
ત્વમેવ વિદ્યા દ્રવિણં ત્વમેવ ત્વમેવ સર્વં મમ દેવદેવ ॥

હે દેવતાઓના પણ દેવતા! મારાં માતા પણ તમે છો ને પિતા પણ તમે છો; મંદુ પણ તમે છો ને સખા પણ તમે છો; મારે વિદ્યા પણ તમે છો ને દ્રવ્ય પણ તમે છો; વધારે શું કહું! મારે તો સર્વ કંઈ તમેજ છો.

કાયેન વાચા મનસેન્દ્રિયૈર્વા બુદ્ધ્યાત્મના વા પ્રકૃતેઃ સ્વભાવાત્ ।
કરોમિ યદ્યત્સકલં પરસ્મૈ નારાયણાયેતિ સમર્પયામિ ॥

કાયાથી, વાણીથી, મનથી, ઇન્દ્રિયોથી, બુદ્ધિથી, આત્માથી કિંવા પ્રકૃતિના સ્વભાવથી હું જે કંઈ કરું; તે આપ નારાયણના ચરણકમળમાં સમર્પણ કરું છું.

યં શૈવાઃ સમુપાસતે શિવ ઇતિ બ્રહ્મેતિ વેદાન્તિનો ।

વૌદ્ધા બુદ્ધ ઇતિ પ્રમાણપટવઃ કર્તેતિ નૈયાયિકાઃ ॥

અર્હન્નિત્યથ જૈનશાસનરતાઃ કર્મેતિ મીમાંસકાઃ ।

સોઽયં નિવિદધાતુ વાંચ્છિત ફલત્રૈલોક્યનાથો હરિઃ ॥

જે પરમાત્માને શિવના ઉપાસકો 'શિવ' નામથી, વેદાન્તીઓ 'બ્રહ્મ' નામથી, વૌદ્ધા 'બુદ્ધ' નામથી, પ્રમાણકુશળ નૈયાયિકો 'કર્તા' નામથી, જૈનશાસનપ્રેમીઓ 'અર્હન' (અરિહંસ) નામથી અને મીમાંસકો 'કર્મ' નામથી ઉપાસે છે. તે ત્રિવેદીના નાથ શ્રીહરિ આમને માનવાં કરવાના પ્રાર્થનારૂપ છે.

અજાતપક્ષા ઇવ માતરં સ્વગાઃ સ્તન્યં યથા વત્સતરાઃ ક્ષુધાર્તાઃ ।

પ્રિય પ્રિયેવાપ્યુષિતં વિષળ્ણા મનોઽરવિંદાક્ષ દિદૃક્ષતે ત્વામ્ ॥

જે કુમળનેજ પ્રભો ! જમ પક્ષીઓનાં પાંખો આવ્યા વિનાનાં ખર્યાં પોતાની માતાને જેવા ઇચ્છે છે; બહુજ ક્ષુધાર્ત વત્સો જમ સ્તનમાંથી દૂધ ઇચ્છે છે; અને મનુષ્યો સ્ત્રી પરદેશ ગયેલા પતિને આવેલા સ્ત્રી ઇચ્છે છે; તેવીજ આતુરતાથી મારે માટે સદાસર્વદા આપને ઇચ્છે એવી કૃપા કરો.

સર્વેઽન્ન સુખિનઃ સન્તુ સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ ।

સર્વે ભદ્રાણિ પश्यन्तુ મા કશ્ચિદ્ દુઃસ્વમાપ્નુયાત્ ॥

જગતનાં સર્વ પ્રાણીપણુ સુખી થાઓ; સર્વ દુઃખ વિકારોનો ત્યાગ થાઓ; સર્વ ભદ્રાણિ જુઓ—પામો અને કશ્ચિત્ કશ્ચિત્ દુઃસ્વમાપ્નુયાત્ નહિ.

જો વાચનાર ! પરમાત્માના નામોમાં મુસ્લીમોના અલ્લાહ, ખ્રિસ્તીઓના ઈસુ ખ્રિસ્ત અને ખ્રિસ્તીઓના ગોડ, એ વગેરે નામો પણ ઉમેરી લેવા જેવાં છે. કેમકે એ પણ તે પરમાત્માનાં જ નામ હોવાથી એ નામોદ્વારા પણ પરમાત્માને ઉપાસીને અનેકાનેક માનવો પરમાત્મદર્શી અને કૃતકૃત્ય બન્યાં છે. જૂદા જૂદા ધર્મસંપ્રદાયવાળાઓને લગતી મારવાવાળા તો પેલા—તે તે ધર્મ—સંપ્રદાયના બેઠામાં બેસી પોતાં પડિતાં જોય છે; કે જેઓ ત્રિવિધ તાપને બદલે ૭ પ્રકારના તાપથી તપતા હોય છે. મારે હવે તો સૌ કોઈએ બીજાઓ ઉપરાન્ત એવાઓથી પણ એટી જાનને એકબીજા વચ્ચે બંધુભાવ વધે, એવું જ કરવું જોઈએ.

વૈદિક પ્રાર્થના

ૐઅગ્રે નય સુપથા રાયે અસ્માન્ વિશ્વાનિ દેવ વયુનાનિ વિદ્વાન્ ।

યુયોધ્યસ્મજ્જુહુરાણમેનો ભૂયિષ્ઠાં તે નમ ઝક્તિ વિધેમ ॥

હે પ્રકાશસ્વરૂપ પરમાત્માનું ! હે અમારાં સર્વ કર્મોના જ્ઞાતા પ્રભો ! અમે આપને વારંવાર નમસ્કાર કરીને પ્રાર્થિએ છીએ કે, આપ અમને સદાએ શુભ માર્ગે દોરવજો તથા અશુભ અને પાપના માર્ગથી દૂર રાખજો.

મદ્રં કર્ણેભિઃ શ્રુણુયામ દેવા મદ્રં પશ્યેમાક્ષભિર્યજત્રાઃ ।

સ્થિરૈરઙ્ગૈસ્તુષ્ઠુવાંસસ્તનૂભિર્વ્યશેમહિ દેવહિતં યદાયુઃ ॥

હે પરમેશ્વર ! અવી કૃપા કરો કે અમે આપના સાચા ભક્ત થઈને સદાએ કાનથી પવિત્ર શબ્દો સાંભળીએ; નેત્રોથી સુખકર દૃશ્યો જોઈએ; તથા આપની કૃપાથી બળવાન અંગોવાળા થઈને સદા આપની સ્તુતિ કરીએ અને દીર્ઘાયુ ભોગવીએ.

આ બ્રહ્મન્ બ્રાહ્મણો બ્રહ્મવર્ચસી જાયતામ્, આ રાષ્ટ્રે રાજન્યઃ શૂરહૃષ્યવ્યોઽતિ-
વ્યાધીમહારથો જાયતામ્, દોઘ્રીધેનુર્વૌઢા નદ્વા નાશુઃસપ્તિઃ પુરન્ધિર્યોષા, જિષ્ણુ
રથેષ્ઠાઃ, સમેયો યુવાસ્ય યજમાનસ્ય વીરો જાયતામ્ । નિકામે નિકામે નઃ પર્જન્યો
વર્ષતુ, ફલવત્યો ન ઓષધયઃ પચ્યન્તાં, ઘ્રોગક્ષેમો નઃ કલ્પતામ્ ॥

હે પ્રભો ! આ વિશાળ દેશમાં બ્રહ્મવર્ચસવાળા (તેજસ્વી અને પ્રભવેતા) બ્રાહ્મણો ઉત્પન્ન થાઓ; અસ્રુને શસ્ત્રવિદ્યામાં નિપુણ, કુષ્ટોત્તુ દમન કરનારા, નિર્ભય અને મહાબળવાન વીર ક્ષત્રીઓ ઉત્પન્ન થાઓ; દૂધ આપનારી ગાયો, ભાર-વાહી બળદો, શીઘ્રગામી ઘોડાઓ, વ્યવહારકુશળ સ્ત્રીઓ અને શત્રુઓને જીતનારા મહારથી વિજયી પુરુષો ઉત્પન્ન થાઓ; યજમાનોનાં ઘર વીર પુત્રોથી ભરપૂર થાઓ; આર્જશ્યકતા પ્રમાણે વૃષ્ટિ થાઓ; ઉત્તમ પ્રજોને આપનાર વૃક્ષાદિ ઔષધિઓ પાંદો; અને અમે સર્વનું યોગક્ષેમ (અપ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ અને પ્રાપ્તિનું રક્ષણ) થાઓ.

ૐ ઘૌઃ શાન્તિરન્તરિક્ષં શાન્તિઃ પૃથિવી શાન્તિરાપઃ

શાન્તિરોષધયઃ શાન્તિઃ સર્વં શાન્તિઃ શાન્તિલેઃ શાન્તિઃ

સામાશાન્તિરેધિ-ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિર્બ્રહ્મ શાન્તિઃ॥

હે 'ૐ' નામવાળા પ્રભો ! આકાશ શાંત થાઓ; અંતરિક્ષ શાંત થાઓ; પૃથ્વી શાંત થાઓ; જલ શાંત થાઓ; ઔષધિઓ (વનસ્પતિઓ) શાંત થાઓ; સર્વ પ્રાણીપદાર્થ શાંત થાઓ; સર્વત્ર શાંતિ થાઓ-શાંતિ થાઓ; હે ૐ પ્રભો ! શાંતિ થાઓ, શાંતિ થાઓ, શાંતિ થાઓ; હે બ્રહ્મ ! શાંતિ થાઓ.

મહાભારત મહાભારત અને રામાયણ જેવો અનુપમ ચારસો આપી જનારા

મહર્ષિઓને સ્મરણાંજલિ

નારાયણં નમસ્કૃત્ય નરં ચૈવ નરોત્તમમ્ ।
દેવીં સરસ્વતીં ચૈવ તત્તી જયમુદીરયેત્ ॥

અનંત બ્રહ્માંડાધિપતિ શ્રીમન્નારાયણને, પોતાના ચારિત્ર્યગ્રવડે ભગવાનના પોતાનાજ મુખથી પાંડવાનાં ધનંજયઃ અર્ચનું 'પાંડવાનાં અર્ચનું હું છું' એવું સાંભળવાને ભાગ્યશાળી થએલા ધનુર્ધારી અર્જુનને, સથા ઉત્તમ નરોમાં પણ પરમોત્તમ (અને અધર્મીઓનો નાશ, કર્મનું સ્થાપન તથા સાધુજનોનું રક્ષણ કરનારા) એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને, અને સુવિધાનાં પ્રેરક એવાં શ્રી સરસ્વતી દેવી-ને નમસ્કાર કરીનેજ મહાભારતરૂપી જયઅંથનો આરંભ કરેલા.*

લૌકિકાનાં હિ સાધૂનામર્થં વાગનુવર્તતે ।
ઋષીણાં પુનરાધ્યાનાં વાચમર્થોઽનુધાવતિ ॥

* મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન આપણને આવી પરમ હિતાવશ સમજા કરી ગયા છે; તેનું રિપાક્ષન પ્રત્યેક પાંડક અને વક્તા કરતા હશે અને કરશેજ; પરંતુ એ ઉપરાંત આપણુ-રામાયણ અને મહાભારતાદિ અપૂર્વ કથા વારસામાં આપી જવાવાળા એ પ્રાતઃ-સ્મરણીય મહર્ષિઓનું પણ આપણે સ્તવન-સ્મરણ કરવું જોઈએ. કેમકે એથી કૃતમૂતાના મુખમાંથી છૂટવા ઉપરાંત ઉત્તતિપ્રદ શુભ સંસ્કારોને જન્માસ્વા-વધારવામાં તથા અનેકવિધ ખવડશાઓમાંથી જયવા-છૂટવામાં આપણને બહુ સારી સહાયતા મળે છે. બ્રાહ્મણ-પ્રાંતાનો પોતાના આવા આવા પૂર્વજોનાં નામ, કામ, સમજણ, આદેશ, ધૃત્યાદિ મહાન મારસાને ભૂલી જઈ બાહ્ય વિષયોની અને વિચી માનવોની ઉપાસના પાછળ મંડી ગયા; તેથીજ તેમને ઘણાકોને શત્રો, પાખંડીઓ અને રખડતા લીખારીઓના જેવા નિષિદ્ધ ધંધા આદરવા પડ્યા છે. હજી પણ સવળે રસ્તે ચળાવે તે તક છે. કેમકે જે પરમાત્મદર્શી મહર્ષિઓએ મહાભારત અને રામાયણને વારસામાં આપીને હિંદુસંતાનોને અત્યારસુધી આટલા પ્રમાણમાં પણ હિંદુપણમાં ટકાવી રાખ્યા છે, તે હિંદુમતિ અત્યારે પણ (જે એ ભૂદેવો પોતાનાં પૂર્વજોની નીતિરીતિ પાળતા મળે તો) તેમને જનન-વંદનાદિવડે તો જનતા પ્રકારે વધારેજ સત્કારી માટે એ મહામુખ્યજનોનાં મામતમાહિનાં રામાયણ-વંદન અને અનુસરણ સમજી બ્રહ્મસંતાનોએ તો જનન-વાલા સમગ્રગણી ચાલુ કરી-છઈ દિવ-સાનુદિવસ વધારતાજ ચાલવું જોઈએ. એ મહર્ષિઓનાં સ્મરણ-સ્તવનાદિ માટે જુઓ આપણને શ્લોક પણ કેવા સમગ્રક અને લોકાલ્લયપૂર્ણ મળ્યા છે, કે જેને જાવલયાં ઉપ-પોગથી આપણે હવે સચિત્ત અને સમસ્કૃત થયાવિના રહેજ નહિ.

લૌકિક પદાર્થો-વિદ્યાની જાણ (અને તેથી જાણવાની કળા) નો અર્થ આ સંજોગે
તો લૌકિક પદાર્થોની જ હોય છે સમીપે) લૌકિક પદાર્થો (અને પદાર્થોના લૌકિક
માત્રીકાને) જ અનુસરે છે-અર્થાત્ કહે છે, થાય છે, તો થઈ શકે છે, સારે (આ-
તરફ વ્યાસ-વાદમીકાદિ તો લૌકિક વસ્તુસ્થિતિઓથી ઉપસામ રહીને પરમાત્મ-
ધ્યાનમાં એકનિષ્ઠ થયા તેથી જ 'મુનિ' કહેવાયા, અને એને પરિણામે પરમાત્મ-
દર્શનને પામ્યા, તેથી જ 'મહર્ષિ' પદ પામ્યા હતા; તેથી એવા) પ્રભવેતા ઋષિઓની
માણીને તો ઉદ્વટા લૌકિક પદાર્થો (અને પદાર્થવાળાઓ) જ અનુસરે છે-આધીન
રહે છે. તાત્પર્ય કે પૂર્ણકામ પ્રભવેતાઓ, અને લૌકિક વિષયેચ્છુ વિદ્વાનોની
શોધતા અને કથન-કવન વચ્ચે આગમાનજમીન જટલો તફાવત હોય છે.

તમૃષિ મનુષ્યલોકપ્રવેશવિશ્રામશાશ્વિનં વાચામ્ ।

સુરલોકાદવતારપ્રાન્તરસ્વેદચ્છિદં વન્દે ॥

સરસ્વતીને દેવલોકમાંથી માનવલોકમાં અવતરતાં થયેલા પ્રેરને છેદવાવાળા,
અને સરસ્વતી દેવી મનુષ્યલોકમાં આવ્યા પછી આ જગતમાં તેને વિશ્રામ આપ-
નારા વૃક્ષરૂપ બનેલા, એવા તે (વ્યાસ-વાદમીકાદિ સર્વ) ઋષિજનોને હું વંદના કરું છું.

મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન પ્રત્યે-

શ્રવણાન્નલિપુટપેયં વિરચિતવાન્ભારતાલ્યમમૃતં યઃ ।

તમહમરાગમતૃષ્ણં કૃષ્ણદ્વૈપાયનં વન્દે ॥

કર્ણરૂપી અંજલિવડે પીવાલાયક ભારત નામનું અમૃત જમણું, રચ્યું છે,
એવા રાગરહિત અને તૃષ્ણારહિત ભગવાન કૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસને હું વંદન કરું છું.

નમઃ સર્વવિદે તસ્મૈ વ્યાસાય કવિવેદસે ।

ચક્રે પુણ્યં સરસ્વત્યા યો વર્ષમિવ ભારતમ્ ॥

જમણું આ ભરતખડને પોતાની અદ્ભુત સરસ્વતીવડે (ઉદ્ધારક વિદ્યાનાં
જ્ઞાન-દાન અને ધર્મ-ધ્યાનના આચાર-પ્રચારમાટે, અત્યંત હિતકારક અમર-
અથો રચી આપી જઈને) પવિત્ર કર્યો છે; એવા તે સર્વજ્ઞ અને કવિઓના વિદાતા
મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાનને અનેકાનેક નમસ્કાર કરું છું.

નમોઽસ્તુ તે વ્યાસ વિશાલબુદ્ધે ફુલારવિંદાયતપત્રનેત્ર ।

યેન ત્વયા ભારતતૈલપૂર્ણઃ પ્રજ્વાલિતો જ્ઞાનમયઃ પ્રદીપઃ ॥

* આ તેમજ આગળના સર્વ થો પદોના શ્લોક સિવાયના બધા શ્લોક 'સુભાષિત-સંગ્રહ
ભાંડગાર'માંથી લેવાયા છે. ઈશ્વરે આ તો એ અંથ પણ અત્ર તરફથી નીકળેલો.

હે વિશાળ બુદ્ધિવાળા અને ખીલેલા કમળ જેવાં પ્રદુલ્લ નેત્રવાળા વ્યાસ ભગ-
વાન! આપે જન્મણે મહાભારતરૂપી પાત્રમાં (અનેકવિધ ચરિત્રો અને ધર્મોરૂપી)
મેલ પૂરીને (અર્થો સામાન્ય માનવોને વ્યવહારપરમાર્થના ઉભય માર્ગો યથાવત્
સૂઝાડે એવો) જે અદ્ભુત ગીતારૂપી જ્ઞાનદીપક પ્રકટાવ્યો છે; તેને મારે આપને
અમારા અનેકાનેક નમસ્કાર કરવા.

અચતુર્વદનો બ્રહ્મા દ્વિવાહુરપરો હરિઃ ।

અભાલલોચનઃ ચંભુર્ભગવાન્વાદરાયણઃ ॥

હે બાદરાયણ વ્યાસમુનિ! આપ ચાર મુખવાળા નથી તો પણ ખીજ પ્રજ્ઞા છો; બે
હાથવાળા છો તો પણ ખીજ ચતુર્ભુજ શ્રીહરિ! અને કપાળ ઉપર ત્રીજું નેત્ર નથી
તો પણ આપ ખીજ શંકર છો.

વ્યાસગિરાં નિર્યાસં સારં વિશ્વસ્ય ભારતં વંદે ।

ભૂષણતયૈવ સંજ્ઞાં યદક્ષિતાં ભારતી વહતિ ॥

આપ વ્યાસમુનિની દિવ્ય વાણીના ભંડાર તથા ઝરારૂપ અને વિશ્વમાં સર્વ
વેદસામ્રાજિના સારભૂત એવા શ્રીમહાભારતને હું નમસ્કાર કરું છું. ઝરણુએ તે અંથના
નામ ઉપરથી અંકિત કરાયેલા પોતાના 'ભારતી' એવા નામને સરસ્વતી દેવી, એક
ઉત્તમ આભૂષણતરીકે ધારણ કરે છે.

આદિકવિ-મહર્ષિ વાલ્મીકિ પ્રત્યે:-

કવીન્દું નૌમિ વાલ્મીકિં યસ્ય રામાયણી કથામ્ ।

ચંદ્રિકામિવ ચિન્વન્તિ ચકોરા ઇવ સાધવઃ ॥

મધ્યર પક્ષીઓ જેમ ચંદ્રિકાને શોધે, તેમ સાધુપુરુષો જેની રચેલી શ્રીરામકથાને
(રામાયણને) આતુરતાપૂર્વક શોધ્યા કરે છે અને જે કવિઓમાં ચંદ્રસમાન છે;
એવા આદિકવિ મહર્ષિ વાલ્મીકિને હું નમસ્કાર કરું છું.

સદૂષણાપિ નિર્દોષા સઘરાપિ સુકોમલા ।

નમસ્તસ્મૈ કૃતા યેન રમ્યા રામાયણી કથા ॥

દૂષણવાળી છતાં પણ નિર્દોષ અને ખરવાળી છતાં પણ સુકોમળ એવી મનોહર
રામાયણ કથા જેમણે રચી છે; એવા તે કવિકુલયુરુ મહર્ષિ વાલ્મીકિને હું નમસ્કાર કરું છું.

આવી દેખાતી રીતે તો વિરોધાભાસ અલંકાર થાય છે; પણ તેનો ઉડો અર્થ
એ છે કે, સદૂષણા એટલે કે દૂષણ નામક રાક્ષસની કથા એમાં છે, તો પણ રામાયણ
નિર્દોષ છે; તથા સઘરા એટલે ખર નામક રાક્ષસની કથા એમાં છે તો પણ રામાયણ
કોમળ છે. આ અર્થ જાણ્યા પછી એ વિરોધ રહેતો નથી. “સુભાષિતરત્નભાન્ડાગાર”માંથી

યોગીદ્રશ્ચન્દસા સ્વપ્ના રામાયણમહાકવિઃ
વલ્મીકજન્મા જયતિ પ્રાચ્યઃ પ્રાચેતસો મુનિઃ ॥

યોગીએના ઠેંદ્ર, છંદોના સર્વથી પહેલા સજ્જનાર, રામાયણના કર્તા મહાકવિ,
પ્રાચીન એવા પ્રચેતાના પુત્ર, તથા શરીરપર વદ્મીક-એટલે માટીનો રાફડો-
અમી મયો ત્યાં સુધી ધ્યાનનિષ્ઠા સેવીને મહર્ષિપદને જન્માવનારા (પ્રાપ્ત કર-
નારા) એવા મહામુનિ વાલ્મીકિ (તેમની રામાયણરૂપી રચનાદ્વારા હજી પણ
સર્વત્ર) જય જયકાર પામે છે.

સતિ કાકુત્સ્થકુલોત્તતિકારિણિ રામાયણેऽપિ કિં કાવ્યમ્ ।
રોહતિ કુલ્યા ગંગાપૂરે કિં બહુરસે વહતિ ॥

રાધનકુળની ઉન્નતિને પ્રકાશિત કરવાવાળું રામાયણ કાવ્ય હયાત છતાં આ સં-
સારમાં અન્ય કાવ્યની શી જરૂર છે ? જ્યાં ધણા જળવાળું ગંગાનું પૂર વહી રહ્યું
હોય, ત્યાં પછી અન્ય નાની નદીને વહેવાનું શું પ્રયોજન ? *

* સમજી સમાજસેવકો ! બીજાત્રીજા પ્રકારની લોકસેવા તમે બજાવતા હો, તેને
માટે જેવી તમારી મરજી; પણ એવા મહત્વપૂર્ણ મથો છપાતી ખોટા ખાઈને પણ તમે પૂરા
પાડી શકો એવી સગવડો ઉભી કરો; અને એથી પણ બહુ વધારે અગત્યની વાત તો એ છે કે,
રામાયણ અને મહાભારતને લગતી કથાઓ, કહાણીઓ, નિબંધમાળાઓ અને વ્યાખ્યાનમાળાઓ
પણ ખૂબાખૂબ જગાવો અને ફેલાવો. વળી આવા મહાપરોપકારી ઋષિમુનિઓ, અને તેમણે
વણવેલા મહાત્મા-વીરાત્માદિના સંબંધમાં જ્યોતિઓને લગતા પણ જગ્ગરજસ્ત મેળાઓ તથા
અગત્યના પ્રસંગોને લગતા નાટ્યપ્રયોગો પણ સાર્વજનિક અને ટીકીટવગરના જલસાઓરૂપે
ભરો-ભરાવો; તો તમારો પોતાનો યશ (અને તમો તેને માટે પણ પૂર્ણ નિષ્કામ હો તોપણ
એથી પણ વધારે મહત્વનો આન્તરિક લાભ) પણ કેટલો બધો પ્રાપ્ત થાય! જે સેવાસમિતિઓ
અને સેવકમંડળો મોટે ભાગે ધનિકોનાંજ છોકરાંને-અને તે પણ સરકારીયુંજ શિક્ષણ શીખવવા
માટે યોજવા-ચલવવામાં આવે છે; તેમને પણ પ્રભુ એને બદલે આવાં તેવાં અનેકવિધ
કામો યોજવા ચલવવાનું સૂઝાડે; અને નિરાધાર અનાથોમાંથી હલકા માનવો પાકતા
હોય તેને બદલે તેમનામાંથી સમાજસેવકો અને ઉત્તમ કામદારો પકવવાની શક્યતા અને
યોજના તેમનાં મનમાં ઉપજાવે; તથા કીર્તિપ્રેમી રાજસ આગેરાનોના પંચમાંથી તેમને
છોડવીને એવાં એવાં અનેકવિધ દિવ્યાતિદિવ્ય કાર્યોમાં કર્તાધર્તા કે નિમિત્તભૂત બનવાની
તેમને મતિગતિ આપે; કે જેથી ભારતમૈયાની તળસ્પર્શી સેવાઓ બજાવતી ભારત-
વાસીઓનો દુઃખદારિદ્ર્યમાંથી વહેવો દૂરકો થાય, એજ પ્રાર્થના.

ભારતસાવિત્રી-સ્તોત્ર

(મહાભારતમાંથી લેવાયું છે.)

માતાપિતૃ સહસ્રાણિ પુત્રદાર શતાનિ ચ ।
સંસારેષ્વનુભૂતાનિ યાન્તિ યાસ્યન્તિ ચાપરે ॥૧॥
હર્ષસ્થાન સહસ્રાણિ ભયસ્થાન શતાનિ ચ ।
દિવસે દિવસે મૂઢમાવિશન્તિ ન પણ્ડિતમ્ ॥૨॥

અનંત સંસારોમાં મનુષ્યને હજારો માતાઓ તથા પિતાઓનો અને સેંકડો ક્ષીપુત્રાદિનો અનુભવ થયેલો છે; વર્તમાનકાળમાં થઈ રહ્યો છે; અને ભવિષ્યમાં પણ થશે. આ જગતમાં હર્ષનાં પણ હજારો સ્થાન છે અને ભયનાં પણ સેંકડો સ્થાન છે; પરંતુ મૂઢ (અજ્ઞાની) મનુષ્યોમાંજ તે દિવસાનુદિવસ પાપેસારો કરે છે; જ્ઞાની મનુષ્યોમાં નહિ. ૧-૨

ऊर्ध्व बाहुर्विरौम्येष नात्र कश्चित् शृणोति मे ।
धर्मादर्थश्च कामश्च स किमर्थं न सेव्यते ॥૩॥

(મહર્ષિ વ્યાસ મુનિ કહે છે કે,) મારા બાહુઓ ઉંચા કરીને હું પોકાર કરું છું તોપણ આ લોકમાં માફક સાંભળતુંજ નથી. તે એ કે, " હે માનવો ! ધર્મ-થીજ અર્થ અને ભોગની પ્રાપ્તિ થાય છે, છતાં પણ તમે શામાટે ધર્મનું સેવન કરતા નથી ? " ૩

न जातु कामान्न भयान्न लोभात् धर्मं त्यजेज्जीवितस्यापि हेतोः ।
धर्मो नित्यः सुखदुःखे त्वनित्ये जीवो नित्यो हेतुरस्य त्वनित्यः ॥૪॥

કામ, ભય, લોભ અથવા જીવિત માટે પણ કદી તમારે ધર્મનો ત્યાગ કરવો નહિ. કેમકે ધર્મ નિત્ય છે અને સુખદુઃખ તો અનિત્ય છે. જીવ જીવ નિત્ય છે અને સંસારના કારણરૂપ જીવનાં શરીરાદિ તો અનિત્ય છે.

इमां भारतसावित्रीं प्रातरुत्थाय यः पठेत् ।
स भारतफलं प्राप्य परं ब्रह्माधिगच्छति ॥૫॥

જે પુરુષ આ ભારતસાવિત્રીનું નિઃશ્વર્યા પાઠ કરે છે, તે ભારતના

ફળને પ્રાપ્ત કરીને પરબ્રહ્મને પ્રાપ્ત થાય છે.

—મહાભારતમાહાત્મ્ય—

પારાશર્યવચ્ચ:સરોજમમલગીતાર્થ ગંધોત્કટં । નાનાભ્યાનકકેસરં હરિકથા સર્વાધના વોધિતમ્
લોકે સજ્જનપટ્પદૈરહરહઃ પેલીપ્રમાનં મુદા । મૃયાદ્ધારત પંકજં કલિમલપ્રધ્વાસિ નઃ શ્રેયસે ॥

પારાશર્યના પુત્ર મહર્ષિ વ્યાસેના વાણીરૂપી સરોવરમાં ઉગેલું આ મહાભારતરૂપી
કમળ, જે જે સ્ત્રીઓ રૂપી ઉત્કટ (તીવ્ર) સુગંધવાળું છે; જે નાના પ્રકારનાં આખ્યાનો-
રૂપી કેસરવાળું છે; જે હરિકથાના કપિદેશવડે પ્રકુલ થયેલું છે; જે કળિકાળનાં પાપરૂપી મળને
વિનાશ કરવાવાળું છે; સજ્જનરૂપી ભ્રમરો આ લોકમાં જેના રસનું નિરંતર આનંદ-
પૂર્વક પાન કર્યા કરે છે; તે (શ્રીમદ્ મહાભારત ગ્રંથ) સદામ આમાઈ કહ્યાણ કરનાર થાઓ.

યત્ર વિષ્ણુકથા દિવ્યાઃ શ્રુતયશ્ચ સનાતનાઃ । તચ્છ્રોતવ્યં મનુષ્યેણ પરં પદમિહેચ્છતા ॥

શ્રૂયતાં સિંહનાદોડ્યમૃપેસ્તસ્ય મહાત્મનઃ । અષ્ટાદશ પુરાણાનાં કર્તુર્વેદમહોદધેઃ ॥

આ લોકમાં જે મનુષ્ય પરમપદને ઇચ્છતો હોય તેણે, જેમાં ભગવાન વિષ્ણુની દિવ્ય
કથાઓ વર્ણવી છે અને જેમાં સનાતન શ્રુતિઓનું પ્રતિપાદન કરેલું છે, એવું આ મહાભારત
સાંભળવું યોગ્ય છે. આઠાર પુરાણોના સ્પષ્ટા અને જ્ઞાનના મહાસાગરરૂપ મહાત્મા વેદવ્યાસ
ઋષિનો આ સિંહનાદ છે કે, " તમે નિત્ય મહાભારતનું શ્રવણ કરો."

ધર્મશાસ્ત્રમિદં પુણ્યમર્થશાસ્ત્રમિદં પરમ્ । મોક્ષશાસ્ત્રમિદં પ્રોક્તં વ્યાસેનામિતબુદ્ધિના ॥

ભારતં સર્વશાસ્ત્રાણામુત્તમં ભરતર્ષભ । સંપ્રત્યાચક્ષતે ચેદં તથા શ્રોણ્યન્તિ ચાપરે ॥

આમાપ બુદ્ધિવાળા ભગવાન વ્યાસે કહેલું આ મહાભારત પવિત્ર ધર્મશાસ્ત્ર છે; ઉત્તમ
અર્થશાસ્ત્ર છે અને પરમ મોક્ષશાસ્ત્ર પણ છે. હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! સર્વ શાસ્ત્રોમાં મહાભારત આવું
ઉત્તમ હોવાથીજ સાંપ્રતમાં વિદ્વાનો તેનું વાંચન-શ્રવણ કરે છે અને હવે પછી પણ કરશે.

યોધીતે ભારતં પુણ્યં બ્રાહ્મણો નિયતવ્રતઃ । ચતુરો વાર્ષિકાન્માસાન્સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥

કુરુણાં પ્રથિતં વંશં કીર્તયન્સતતં શુચિઃ । વંશમાપ્નોતિ વિપુલં લોકે પૂજ્યતમો ભવેત્ ॥

જે બ્રાહ્મણ નિયમિત વ્રતપાલન કરતો થકો આતુમસ્યમાં પવિત્ર ભારતનો પાઠ કરે
છે, તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. જે પુરુષ પવિત્ર થઈને કુરુના પ્રસિદ્ધ વંશને નિરંતર
વાંચે છે; તેનો વંશ બહોળો વિસ્તાર પામે છે અને લોકોમાં અત્યંત પૂજ્ય થાય છે.

અનાગતશ્ચ મોક્ષશ્ચ કૃષ્ણદ્વૈપાયનઃ પ્રભુઃ । સંદર્ભ ભારતસ્યાસ્ય કૃતવાન્ધર્મકામ્યયા ॥

ધર્મે ચાર્યે ચ કામે ચ મોક્ષે ચ ભરતર્ષભ । યદિહાસ્તિ તદન્યત્ર યન્મેહાસ્તિ ન કુત્રચિત્ ॥

હીર્ષદષ્ટિવાળા અને મોક્ષસ્વરૂપ એવા ભગવાન વેદવ્યાસે દેવળ ધર્મનીજ કામનાથી આ
મહાભારતની રચના કરી છે. હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ—આ ચાર પુરુષાર્થો-
ના સંબંધમાં આ મહાભારતમાં જે કંઈ કહેલું છે, તેજ બીજાં શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે; અને
આમાં કહેલું નથી તે બીજાં ક્યાંય પણ કહેલું નથી.

૪ આ માહાત્મ્ય મોટા ભાગે મહાભારતમાંના જ એક ભાગે આપી ઉપરથી યોગ્ય છે.

एतत्पवित्रं परममेतद्धर्मनिदर्शनम् । एतत्सर्वगुणोपेतं श्रोतव्यं भूतिमिच्छता ॥
कायिकं वाचिकं चैव मनसा समुपार्जितम् । तत्सर्वं नाशमायाति तमः सूर्योदये यथा ॥

આ મહાભારત પરમ પવિત્ર છે, વર્મ ને દર્શાવનારું છે અને સર્વ ગુણોથી સંપન્ન છે. કલ્યાણને ઈચ્છનારા માણસે આનું વાંચન કરવું અવશ્ય કરવું જોઈએ. કેમકે એથી કાયિક, વાચિક તથા માનસિક સર્વ પાપો, સૂર્યોદયથી જેમ અંધકાર નાશ પામે તેમ નાશ પામે છે. યદં માનવો લોકે પુણ્યાર્થે બ્રાહ્મણાશ્લુચીન્ । શ્રાવયેત્ મહાપુણ્યં તસ્ય ધર્મઃ સનાતનઃ॥ મહાભારતમાખ્યાનં ક્ષિતિં યાં ચ સરસ્વતીમ્ । બ્રાહ્મણાન્ કેશવં ચૈવ કીર્તયન્નાવસીદતિ ॥

જે મનુષ્ય મહાપુણ્ય આ આત્માને પુણ્યને મારે પવિત્ર બ્રાહ્મણને શ્રવણ કરાવે તેને સનાતન ધર્મ પ્રાપ્ત થાય. મહાભારતના આખ્યાનનું, પૃથ્વીનું, ગાયનું સરસ્વતીનું પ્રભવેતાઓનું તથા મનુષ્ય મગવાનનું કીર્તન કરનાર મનુષ્ય કદી નાશ પામતો નથી. શૃણોતિ શ્રાવયેદ્વાપિ સતતં ચૈવ યો નરઃ । સર્વપાપવિનિર્મુક્તો વૈષ્ણવં પદમાપ્નુયાત્ ॥ પિતૃનુદ્ધરતે સર્વાનેકાદશસમુદ્ભવાન્ । આત્માનં સમુતં ચૈવ સ્ત્રિયં ચ ભરતર્ષભ ॥

જે પુરુષ નિત્યપ્રતિ મહાભારત સાંભળે છે તેના સંતોષાવડે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈને વિષ્ણુના પદને પામે છે; એટલુંજ નહિ પણ હે ભરતભાઈ! તે પુરુષ પોતાની અગિયાર પેઢીના પિતૃઓનો, તથા પુત્ર અને સ્ત્રીસહિત પોતાનો પણ ઉદ્ધાર કરે છે.

यथा समुद्रो मगवान्यथा मेरुर्महान्गिरिः । उभौ ख्यातौ रत्ननिधी तथा भारतमुच्यते ॥
न तां स्वर्गगतिं प्राप्य तुष्टिं प्राप्नोति मानवः । यां श्रुत्वैव महापुण्यमितिहासमुपाश्रुते ॥

જેમ એનું ચાંચીવાન સમુદ્ર અને મહાપર્વત મેરુ એ બંને રત્નનિધિતરીકે પ્રખ્યાત છે તેમ આ મહાભારત પણ રત્નોના સંકારતરીકે પ્રસિદ્ધ છે. મનુષ્યને આ મહાપુણ્યમ્ ઇતિહાસ વાંચવા-સાંભળવાથી જોવા સંતોષ થાય છે, સર્વ સંતોષ સ્વર્ગ પ્રાપ્તિથી પણ થતો નથી.

शरीरेण कृतं पापं वाचा च मनसैव च । सर्वं संत्यजति क्षिप्रं य इदं शृणुयाच्चरः ॥
मरतानां महान्म જૃણ્વતામનસ્યતામ્ । नास्ति व्याधिभयं तेषां परलोकभयं कृतः ॥

જે મનુષ્ય આ મહાભારત વાંચે કે સાંભળે છે તે મન, વાણી અને કામાવડે કરેલાં સર્વ પાપોને છૂટ તજ દે છે. જે મનુષ્ય ઈર્ષ્યારહિત થઈને ભરતવંશીઓના મહાન મરિત વાંચે-સાંભળે છે, તેને વ્યાધિનોજ ભય નથી; તે પછી ભરલોકનો તે ભયજ ક્યાંથી!

इदं हि वेदैः समितं पवित्रमपि चोत्तमम् । श्राव्यं श्रुतिसुखं चैव पावनं शीलवर्धनम् ॥
य इदं भारतं राजन्वाचकाय प्रयच्छति । तेन सर्वा मही दत्ता भवेत्सागरमेखला ॥

આ મહાભારત વેદતુલ્ય છે; ઉત્તમ છે; શ્રવ્ય પવિત્ર છે; સાંભળવા યોગ્ય છે. પ્રિય છે અને શ્રાવ્યરણને મહાભારત મહા હે ભગન્ ! જે મનુષ્ય આ મહાભારતને શ્રવણ કરે તેને સમુદ્રપથનની સમતાની દાન કર્યાનું ફળ મળે છે.

अष्टादश पुराणानि धर्मशास्त्राणि सर्वशः । वेदाः सांगास्तथैकत्र भारतं चैकतः स्थितम् ॥
महस्वाङ्गारवच्चाच्च महाभारतमुच्यते । निरुक्तमस्य यो वेद सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

મહાભારત અહાર પુરાણો, સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો તથા અંગોસહિત વેદો હોય, અને બીજી વસ્તુ મહાભારત હોય; તો પણ તે તેઓની બરાબરી કરી શકે છે. કેમકે આ અંથ અ-
ભવત મહત્ત્વવાળો અને રહસ્યરૂપી અસાધ્ય વસ્તુ બાર-વજનવાળો છે. તેની અર્થ 'મહાભારત'
કહેવાય છે. જે પુરુષ મહાભારતના તે રહસ્યને જાણે છે, તે સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે.

જયો નામેતિહાસોડ્યં શ્રોતવ્યો મોક્ષમિચ્છતા । બ્રાહ્મણેન ચ રાજા ચ ગર્ભિણ્યા ચૈવ યોષિતા ॥
સ્વર્ગકામો લભેત્સ્વર્ગ જયકામો લભેજયમ્ । ગર્ભિણી લભતે પુત્રં કન્યાં વા બહુભાગિનીમ્ ॥

'જય' નામનો આ ઇતિહાસ, મોક્ષની ઈચ્છા રાખનારે, બ્રાહ્મણ, રાજા અને તથા ગર્ભિણી
સ્ત્રીએ તો અવશ્ય સાંભળવો યોગ્ય છે. કેમકે એનું શ્રવણ કરવાથી સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળો સ્વર્ગને,
જયની ઈચ્છાવાળો જયને અને ગર્ભિણી સ્ત્રી પુત્રને કિંવા મહાભાગ્યશાળી કન્યાને પામે છે.

યોગો શતં કનકગુંગમયં દદાતિ વિપ્રાય વેદવિદુષે સુબહુશ્રુતાય ।

પુણ્યાં ચ ભારતકથાં સતતં શૃણોતિ તુલ્યં ફલં ભવતિ તસ્ય ચ તસ્ય ચૈવ ॥

વેદને જાણનારા એવા બહુશ્રુત બ્રાહ્મણને એક માણસ સુવર્ણનાં શીંગડાંવાળી સો ગાયો
આપે, અને બીજો નિત્ય પવિત્ર ભારતકથા વાંચે-સાંભળે, તો તેથી તે બંનેને સમાન ફળ મળે છે.

કાર્ણ વેદમિમં સર્વ શૃણુયાદ્યઃ સમાહિતઃ । બ્રહ્મહત્યાદિ પાપાનાં કોટિસ્તસ્ય વિનશ્યતિ ॥

પુત્રાઃ શુશ્રવશ્ચ સન્તિ પ્રેમ્યાશ્ચ પ્રિયકારિણઃ । મરતાનાં મહાજન્મ મહાભારતમુચ્યતે ॥

વેદવ્યાસે રચેલા આ પાંચમા વેદરૂપ મહાભારતનું જે પુરુષ એકામચિત્તે શ્રવણ કરે છે,
તેનાં બ્રહ્મહત્યાદિ કોટી પાપ નાશ પામે છે. વળી આ ઇતિહાસને સાંભળનારા પુત્રો માતા-
પિતાની સેવા કરનારા, અને સેવકો સ્વામીનું પ્રિય કરનારા થાય છે. એમાં મહાન ભરતવંશી-
ઓનાં ચરિત્ર વર્ણવ્યાં છે તેથી પણ તે મહાભારત કહેવાય છે.

દેવા રાજર્ષયો હ્યત્ર પુણ્યા બ્રહ્મર્ષયસ્તથા । કીર્ત્યન્તે ધૂતપાપ્માનઃ કીર્ત્યન્તે કેશવસ્તથા ॥

ભગવાંશ્ચાપિ દેવેશો યત્ર દેવી ચ કીર્ત્યન્તે । અનેકજનનો યત્ર કાર્તિકેયસ્ય સંભવઃ ॥

આ મહાભારતમાં પાપરહિત દેવતાઓ, મહાન રાજર્ષિઓ અને પુણ્યસ્વરૂપ બ્રહ્મર્ષિઓનું
વર્ણન કરેલું છે; કેશવનું ચરિત્ર વર્ણવેલું છે; ભગવાન મહાદેવ તથા દેવી પાર્વતીનું વર્ણન
કરેલું છે; અને અનેક માતાઓથી જન્મેલા કાર્તિકેયનો પણ જન્મ વર્ણવેલો છે.

બ્રાહ્મણાનાં ગવાં ચૈવ માહાત્મ્યં યત્ર કીર્ત્યન્તે । સર્વ શ્રુતિસમૂહોડ્યં શ્રોતવ્યો ધર્મબુદ્ધિભિઃ ॥

મુચ્યન્તે સર્વપાપેભ્યો રાહુણા ચન્દ્રમા યથા । જયો નામેતિહાસોડ્યં શ્રોતવ્યો વિજિગીષુણા ॥

વળી આ ઇતિહાસમાં બ્રાહ્મણો અને ગાયોનું માહાત્મ્ય કહેલું છે; તથા આ મહાભારત સર્વ
શ્રુતિઓના સમૂહરૂપ છે, માટે ધર્મશુદ્ધિવાળાઓએ પણ એ અવશ્ય વાંચવું-સાંભળવું જોઈએ.
વિજયની ઈચ્છાવાળાઓ આ જયનામનો ઇતિહાસ અવશ્ય સાંભળવો જોઈએ. કેમકે એથી
તે-જમ રાહુથી ચંદ્ર મુક્ત થાય તેની પેઠે-સર્વ પાપોથી મુક્ત થાય છે.

અસ્મિન્નથશ્ચ કામશ્ચ નિખિલેનોપદેશ્યતે । ઇતિહાસે મહાપુણ્યે બુદ્ધિશ્ચ પરિનૌષ્ઠિકી ॥

ભારતં શૃણુયાન્નિત્યં ભારતં પરિકીર્તયેત્ । ભારતં ભવને યસ્ય તસ્ય હસ્તગતો જયઃ ॥

આ મહાપુણ્યદાયક ઇતિહાસમાં અર્થ અને કામનો એવો સંપૂર્ણ ઉપદેશ છે.

જયી તેને વાંચનાર—સાંભળનારની બુદ્ધિ પરમાત્મામાં પણ નિષ્ઠાવાળી થાય છે. માટે સમજી માણસે તો મહાભારતનું વાંચન—શ્રવણ કિંવા કથા—કીર્તન નિત્યપ્રતિ કરવું જોઈએ. જને ધેર મહાભારતનું કથન—શ્રવણ થાય છે, તેને જય પણ હરતગતજ છે.

પુણ્યોયમિતિહાસાખ્યઃ પવિત્રં ચેદમુત્તમમ્ । કૃષ્ણેન મુનિના વિપ્રનિર્મિતં સત્યવાદિના ॥
સર્વજ્ઞેન વિધિજ્ઞેન ધર્મજ્ઞાનવતા સતા । અતીન્દ્રિયેણ શુચિના તપસા ભાવિતાત્મના ॥
ऐश्वर्येवर्तता चैव सांख्ययोगवता तथा । नैकतंत्र विबुद्धेन दृष्ट्वा दिव्येन चक्षुषा ॥
कीर्तिं प्रथयता लोके, पांडवानां महात्मनाम् । अन्येषां क्षत्रियाणां च भूरिद्राविणतेजसाम् ॥

હે બ્રાહ્મણ! કૃષ્ણ દ્વૈપાયન વ્યાસમુનિ, જે જે સત્યવાદી, સર્વજ્ઞ, દેવજ્ઞ, ધર્મજ્ઞ, સત્પુરુષ, ઇન્દ્રિયાતીત પદાર્થોને જ્ઞેનારા, પવિત્ર, તપવડે રૂઢિ પાતવાળા, ઐશ્વર્યમાં સ્થિતિવાળા, જ્ઞાનનિષ્ઠ, યોગનિષ્ઠ, અનેક શાસ્ત્રોના ઉત્તમ જ્ઞાતા અને દિવ્ય દૃષ્ટિથી જોઈને મહાત્મા પાંડવો તથા બીજા મહાતેજસ્વી ક્ષત્રિયોની કીર્તિને જગતમાં પ્રસિદ્ધ કરનારા છે. તેમણે આ મહાભારત નામનો પુણ્યમય પવિત્ર ઇતિહાસ રચ્યો છે, અને તેથી તે આવો ઉત્તમ થયો છે.

अष्टादशपुराणानां श्रवणाद्यत्फलं भवेत् । तत्फलं समवाप्नोति वैष्णवो नात्र संशयः ॥

स्त्रियश्च पुरुषाश्चैव वैष्णवं पदमाप्नुयुः । स्त्रीभिश्च पुत्रकामाभिः श्रोतव्यं वैष्णवं यशः ॥

અટારે પુરાણોના શ્રવણથી જે ફળ થાય છે, તેટલુંજ ફળ મહાભારતના શ્રવણથી વૈષ્ણવને પ્રાપ્ત થાય છે, એમાં સંશય નથી. સ્ત્રીઓ તેમજ પુરુષો ભારતના શ્રવણથી વૈષ્ણવપણાને પામે છે. પુત્રેચ્છાવાળી સ્ત્રીઓએ તો વિષ્ણુના યશસ્વ મહાભારત અવશ્ય શ્રવણ કરવું.

नरेण धर्मकामेन सर्वः श्रोतव्य इत्यपि । निखिलेनेतिहासोऽयं ततः सिद्धिमवाप्नुयात् ॥

गृध्वन्श्राद्धः पुण्यशीलः श्रावयंश्चेदमद्भुतम् । नरः फलमवाप्नोति राजसूयाश्चमेधयोः ॥

ધર્મ ઇત્યાદિની કામનાવાળા પુરુષે તો આ સમગ્ર ઇતિહાસ સાંભળવો જોઈએ. કેમકે તેથી તેને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. જે મનુષ્ય પુણ્યશીલ અને શ્રદ્ધાવાન થઈને આ અદ્ભુત ઇતિહાસ શ્રવણ કરે છે અને શ્રદ્ધા કરાવે છે, તે બંને રાજસૂય યજ્ઞ અને અશ્વમેધ યજ્ઞનાં ફળને પ્રાપ્ત થાય છે.

त्रिभिर्वर्षैर्लेब्धकामः कृष्णद्वैपायनो मुनिः । नित्योत्थितः शुचिः शक्तो महाभारतमादितः ॥

तपो नियममास्थाय कृतमेतन्महर्षिणा । तस्मान्नियमसंयुक्तैः श्रोतव्यं ब्राह्मणैरिदम् ॥

કૃષ્ણદ્વૈપાયન મુનિ પવિત્રતાથી આ મહાભારતને ત્રણ વર્ષના નિત્ય ઉદ્યોગવડે રચીને પૂર્ણ મનોરથવાળા થયા હતા. મહર્ષિ વ્યાસે આ મહાભારત નિયમ મારણ કરીને રચ્યું હતું; માટે બ્રાહ્મણોએ પણ એને નિયમયુક્ત થઈને વાંચવું—સાંભળવું જોઈએ.

महीं विजयते राजा शत्रूंश्चापि पराजयेत् । इदं पुंसवनं श्रेष्ठमिदं स्वस्त्ययनं महत् ॥

महिषीयुवराजाभ्यां श्रोतव्यं बहुशस्तथा । वीरं जनयते पुत्रं कन्यां वा राज्यभागिनीम् ॥

આ ઇતિહાસ શ્રવણ કરવાથી રાજા પૃથ્વીનો વિજય કરે છે અને શત્રુઓનો પરાજય કરે છે. વળી એથી શ્રેષ્ઠ પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે અને મહાન કલ્યાણ થાય છે. આ ઇતિહાસ રાજા મહિષીએ યુવરાજસહિત વારંવાર સાંભળવો જોઈએ; કારણ કે તેથી તેને મહાવિજય મળે છે. અને કન્યા જન્મે તો તે રાજાની રાણી થાય છે.

યથેદં શ્રાવયેદ્વિદ્વાન્સદા પર્વણિ પર્વણિ । ધૂતપાપ્મા જિતસ્વર્ગો બ્રહ્મભૂયાય કલ્પતે ॥

યથેદં શ્રાવયેચ્છાદ્દે બ્રાહ્મણાન્પાદમન્તતઃ । અક્ષય્યમન્નપાનં વૈ પિતૃન્સસ્યોપનિષ્ઠતે ॥

જે વિદ્વાન પુરુષ હોએશાં પ્રત્યેક પર્વના દિવસે આનું શ્રવણ કરાવે છે, તે પાપરહિત અને સ્વર્ગીય હોવાના પદને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. જે પુરુષ શ્રાદ્ધપ્રસન્ન થઈ પિતૃનાઓના ચરણ સમીપમાં આસન કરીને અન્ન શ્રવણ કરે છે, તેના પિતૃઓ આદ્યના મનને સંતોષ પામે છે.

इतिहासमिमं पुण्यं महाथ वेदसंमेतम् । व्यासोक्तं श्रूयते येन कृत्वा ब्राह्मणमग्रतः ॥

स नरः सर्वकामांश्च कीर्तिं प्राप्येह शौनक । गच्छेत्परमिकां सिद्धिमत्र मे नास्ति संशयः ॥

હે શૌનક ! જે મનુષ્ય વ્યાસે કહેલા, મહાન અર્થવાળા અને વેદતુલ્ય આ પવિત્ર ઇતિહાસનું શ્રેષ્ઠ આશણ (શ્રવણ) આસેથી શ્રવણ કરે છે; તે આ લોકમાં સર્વ કામના અને તથા કીર્તિને મેળવી અંતે ઉત્તમ સિદ્ધિને પામે છે, એમાં મને કંઈ પણ સંશય નથી.

भावयेत् ब्राह्मणाश्चछाद्वे यश्चैनं पादमन्ततः । अक्षय्यं तस्य तच्छाद्रमुपावर्तेत्पितृनिह ॥

भारतं परमं पुण्यं भारते विविधाः कथाः । भारतं सेव्यते देवैर्भारतं परमं पदम् ॥

જે દાદા શ્રાદ્ધના અંતમાં ભારતનું એક પાદ પણ શ્રાદ્ધોત્તમ સંભળાવે, તેનું શ્રાદ્ધ તેના પિતૃઓને અક્ષય થઈને પ્રાપ્ત થાય છે. મહાભારત પરમ પુણ્યદાયક છે; કેમકે તેમાં વિવિધ પ્રકારની કથાઓ છે, વળી દેવતાઓ પણ મહાભારતનું સેવન કરે છે; કેમકે તે પરમપદને આપનાર છે.

भारतं सर्वशास्त्राणामुत्तमं भरतर्षभ । भारतात्प्राप्यते मोक्षस्तत्त्वमेतद्ववोमि तत् ॥

एवमेतन्महाराज नात्र कार्या विचारणा । श्रद्धधानेन वैभाव्यमेवमाह गुरुर्मम ॥

હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! હું તને સત્ય કહું છું કે, સર્વ શાસ્ત્રોમાં મહાભારત ઉત્તમ છે અને તેના શ્રવણમનનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. હે મહારાજ ! આ પ્રમાણે મેં જે કહ્યું, તે તેમજ છે, એમાં કંઈ વિચાર કરવા જેવું નથી. મારા ગુરુએ પણ મને એમજ કહ્યું છે કે, મનુષ્યે મહાભારત ઉપર અવશ્ય શ્રદ્ધાળુ થવું.

वेदे रामायणे पुण्ये भारते भरतर्षभ । आदौ चांते च मध्ये च हरिः सर्वत्र गीयते ॥

હે ભરતશ્રેષ્ઠ ! વેદ, રામાયણ અને પવિત્ર મહાભારત, એ સર્વમાં આદિ, મધ્ય તથા અંતમાં શ્રીહરિનું જ કીર્તન કરવામાં આવ્યું છે.

भारतश्रवणे राजन् पारणे च नृपोत्तम । सदा यत्नवता भाव्यं श्रेयस्तु परिमेच्छता ॥

आकर्ण्य भक्त्या सततं जयाख्यं भारतं महत् । श्रीश्चकीर्तिस्तथा विद्या भवंति सहिताः सदा ॥

હે ઉત્તમ રાજા ! ઉત્તમ કલ્યાણને ઈચ્છનારા પ્રત્યેક પુરુષે ભારતનું શ્રવણ કરવામાં તથા તેનું પારાયણ કરવામાં નિત્ય યત્નશીલ રહેવું. (કેમકે) 'જય' નામના આ મહાભારતનું જે ભક્તિપૂર્વક નિત્ય શ્રવણ કરે છે, તેને સદા વિદ્યાસહિત લક્ષ્મી અને કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

श्रीपरमेश्वरस्तोत्रम् ।

जगदीश ! सुधीश ! भवेश ! विभो ! परमेश ! परात्पर पूत ! पितः ॥
 प्रणतं पतितं हततत्त्वजनं जनतारण तारय तापितकम् ॥१॥
 गुणहीनसुदीनमलीनमतिं त्वयि पातरि दातरि चापरतिम् ॥
 तमसा रजसावृतवृत्तमिमं ॥ जन० ॥२॥ मम जीवनमीनमिमं
 पतितं मरुघोरभुवीह सुवीहमहो ॥ करुणाब्धिचलोर्मिजलानयनं
 ॥ जन० ॥३॥ भववारण ! कारण कर्मततौ भवसिंधुजले शिव
 मममतः ॥ करुणाञ्च समप्य तार त्वारितं ॥ जन० ॥४॥ अतिनाश्य
 कर्मम पुण्यरुचे ! दुरितौघभरैः परिपूर्णभुवः ॥ सुजघन्यमगण्य-
 मपुण्यरुचिं ॥ जन० ॥५॥ भवकारक ! तारकहारक हे भवता-
 रक पातकदारक हे ॥ हर शङ्कर किंकरकर्मचयं ॥ जन० ॥६॥
 तृषितश्चित्तमस्मि सुधां हितमेऽच्युत ! चिन्मय ! देहि वदान्यवर ॥
 अतिमोहवशेन विनष्टकृतं ॥ जनतारण तारय तापितकम् ॥७॥
 प्रणमामि नमामि नमामि जनं भवजन्मकृतिप्रणिसूदनकम् ॥
 गुणहीनमनन्तमितं शरणं जनतारण तारय तापितकम् ॥८॥

श्रीस्तवपञ्चकस्तोत्रम् ।

नमस्ते सते सर्वलोकाश्रयाय नमस्ते चिते विश्वरूपात्मकाय ॥
 नमोऽद्वैततत्त्वाय मुक्तिप्रदाय नमो ब्रह्मणे व्यापिने निर्गुणाय ॥१॥
 त्वमेकं शरण्यं त्वमेकं वरेण्यं त्वमेकं जगत्कारणम् विश्वरूपम् ॥
 त्वमेकं जगत्कर्तृपातृप्रहर्तृ त्वमेकं परं निश्चलं निर्विकल्पम् ॥२॥
 भयानां भयं भीषणं भीषणानां गतिः प्राणिनां पावनं पावनानाम् ॥
 महोन्नैः प्रदानां नियन्तु त्वमेकं परेषां परं रक्षणं रक्षणानाम् ॥३॥
 परेश ! प्रभो ! सर्वरूपाविनाशिन्ननिर्देश्य सर्वेन्द्रियागम्य सत्य ॥
 अचिन्त्याक्षर ! व्यापकाव्यक्ततत्त्वाजपाभासकाधीश ! पायादपायात्
 त्वदेकं स्मरामस्त्वदेकं भजामस्त्वदेकं जगत्साक्षिरूपं नमामः ॥
 सदेकं विधानं निरालम्बमीशं भवाम्भोधिपोतं शरण्यं ब्रजामः ॥५॥

પરમેશ્વરસ્તોત્રનો અર્થ

હે પ્રભો ! હે જગદીશ ! હે જ્ઞાનીઓના પણુ ધી ! હે સંસારના સ્વામી ! હે સર્વવ્યાપક !
 પરમેશ્વર ! હે પરાત્પર ! (પરથી પણુ પર !) હે પવિત્ર ! હે પિતા ! હું પતિત (પાપી) અને
 અજ્ઞાનથી રૂઢિત આપને પ્રણામ કરું છું. હે જનતારણ ! (મનુષ્યોને તારનાર !) મને તાપમાં
 રહેલાને તારો. (૧) હું ગુણહીન, ઘણાજ દીન તથા મલિન મતિવાળો છું. આપ દાતાર અને
 પાલનકર્તા છો, છતાં પણુ મારી મતિ આપનામાં આસક્ત રહેતી નથી. મારી વૃત્તિઓ હમેશાં
 તમેગુણ તથા રમેગુણથી ઘેરાયેલી રહે છે, માટે હે જગતને તારનાર પ્રભુ ! માફ બહુ તપી
 રહેલાનું રક્ષણ કરો. (૨) અહો ! માફ જીવન આ સંસારરૂપી મહાઘોર મરુભૂમિમાં માછલાંની
 પેઠે દુઃખી થઈ પડેલું છે. આપ આપના કરુણારૂપી સમુદ્રની લહરિવડે તેનાપર જળસિંચન
 કરી હે જનતારણ ! મને તપી રહેલાને તારો. (૩) હે ભવતારણ ! (સંસારમાં ડૂબવા
 ન દેનાર !) આપજ આ જગતરૂપી કર્મવિસ્તારના કારણરૂપ છો. હે કલ્યાણરૂપ ! ભવ-
 સાગરના જળમાં ડૂબી રહેલા એવા મારા દુઃખી જીવને નાવ આપી મારો એમાંથી ઉદ્ધાર કરો.
 (૪) હે જનતારણ ! હે પવિત્ર બુદ્ધિવાળા ! મારો ફરીથી જન્મ ન થાય એમ કરી પાપોના
 પ્રવાહરૂપી ભારથી પરિપૂર્ણ થયેલી આ પૃથ્વીમાંથી અતિ અધમ, નજીવ, પાપબુદ્ધિવાળા અને
 તપી રહેલા એવા મારા જીવનો ઉદ્ધાર કરો. (૫) હે સંસારના કર્તા ! હે તારક ! હે નરકનાં
 દુઃખોનો નાશ કરનાર ! હે સંસારમાંથી તારનાર ! હે પાપોનો નાશ કરનાર ! હે કલ્યાણ કર-
 નાર ! હે જનતારણ ! તપી રહેલા આ દાસના સર્વ કર્મોના સમૂહનો નાશ કરી ઉદ્ધાર કરો.
 (૬) હે અચ્યુત ! હે ચિન્મય ! હે વર દેનારાઓમાં શ્રેષ્ઠ ! હું તુંબાતુર થયેલો છું, માટે મને
 જ્ઞાનરૂપી અમૃત આપો; અત્યંત મોહને વશ થઈને મેં મારા સર્વ કર્તવ્ય કર્મોનો નાશ કરી દે-
 છે; માટે મને તપી ગયેલાને તારો. (૭) હે જનતારણ ! હું આપને પ્રણામ કરું છું, હું આપને
 નમસ્કાર કરું છું, નમસ્કાર કરું છું; આપ સંસારના જન્મ તથા કર્મોનો નાશ કરનાર, નિર્ગુણ અને
 અનંત છો. હું અત્યંત સંતાપિત થઈને આપને શરણે આવેલો છું, માટે આપ મને તારો (૮).

શ્રીસ્તવપંચકસ્તોત્રનો અર્થ

સત્યસ્વરૂપ અને સર્વે લોકોના આશ્રયભૂત હે પ્રભો ! આપને નમસ્કાર હો. જ્ઞાનસ્વરૂપ
 અને વિશ્વના આત્મારૂપ આપને નમસ્કાર હો. અદ્વૈતતત્ત્વસ્વરૂપ અને મોક્ષ આપનાર એવા
 આપને હું નમસ્કાર કરું છું. સર્વવ્યાપક અને નિર્ગુણ બ્રહ્મરૂપ આપને નમસ્કાર કરું છું. (૧)
 હે પરમાત્મન ! તમેજ સર્વનો આધારરૂપ છો, તમેજ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છો, તમેજ જગતનું કારણ
 અને વિશ્વરૂપ છો. આ જગતના ઉત્પન્ન કરનાર, પાલન કરનાર અને સંહાર કરનાર તમેજ
 છો; તથા તમેજ સર્વથી પર, નિશ્ચળ અને નિર્વિકલ્પ છો. (૨) હે પ્રભો ! આપ સર્વ ભયના
 પણુ ભયરૂપ અને ભીષણના પણુ ભીષણરૂપ છો. આપ પ્રાણીમાત્રના ગતિસ્વરૂપ અને પવિત્રને
 પણુ અધિક પવિત્ર કરનાર છો. આપજ સર્વોત્તમ પદના નિયંતા, પરથી પણુ પર અને રક્ષ-
 કોના પણુ રક્ષક છો. (૩) હે પરમેશ્વર ! હે પ્રભો ! આપ સર્વ રૂપોમાં અવિનાશીરૂપ, વર્ણવી
 શકાય નહિ એવા, સર્વ ઇદ્રિયોથી બાહ્ય શકાઓ નહિ એવા અને સત્યસ્વરૂપ છો. આપ
 ચિંતવી શકાઓ નહિ એવા અક્ષર, સર્વવ્યાપક, અવ્યક્ત તત્ત્વરૂપ અને અજપા મંત્રનો
 ભાસ કરાવનાર છો. આપ સંકટમાંથી માફ રક્ષણ કરો. (૪) હું એક આપનુંજ સ્મરણ અને
 આપનુંજ ભજન કરું છું અને હે જગતના સાક્ષીરૂપ ! આપનેજ નમસ્કાર કરું છું. આપજ
 સત્યસ્વરૂપ, આશ્રયસ્વરૂપ, અવલંબનરૂપ, ઇશ્વર અને સંસારસાગરમાંથી તારવાને આશ્રય
 કરવા યોગ્ય નૌકાસ્વરૂપ હોવાથી હું આપનેજ શરણુ થયો છું. (૫)

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत । अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥
परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् । धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥
कृपासिन्धो! श्रीकृष्ण मुरारे! दुष्टदलन धरे देह दुलारे; जगतगुरो! जुगजुग बहुनामी, ज्ञान-चरित अवतार नमामि ।
ज्ञान-गीता तव बंसी अनेरी, हमरे चित्त बसहु कही तेरी; औगुन पाप कुमति हर लीजे, तव गुन कृपा सबहीं दे दीजे ॥
जय श्रीकृष्ण! जय श्रीराम! अधम उद्धारक पुरणकाम; ईश्वर, अल्ला, तेरे नाम, सबको सन्मति दे भगवान् ॥
(मुद्रक और प्रकाशक:-सस्तुं साहित्य वर्धक कार्यालय, भद्रकेगास-अहमदाबाद और बंगई-२)

પરાક્રમની મૂર્તિ અર્જુન અને પરમ યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ

વડોલો અને બંધુઓ વગેરેને યુદ્ધસ્થળમાં ઉભેલા જોઈ અર્જુનને એટલી બધી લાગણી થઈ આવી કે તે હથિયાર નીચે મૂકી દઈને બેસી ગયો અને શ્રીકૃષ્ણપ્રત્યે કહ્યું કે, હે પ્રભો ! અત્યારે મારો ક્ષાત્રસ્વભાવ દબાઈ ગયો છે, માટે મારે જેમાં શ્રેય હોય તે મને કહો. હું આપનો શિષ્ય છું, આપને શરણુ છું, મને માર્ગ બતાવો. ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે, હે પાર્થ ! યદેચ્છાથી પ્રાપ્ત થયેલું આ ધર્મયુદ્ધ તારે માટે સ્વર્ગના ખુલ્લા દરવાજા જેવું છે. આર્ય યુદ્ધ ભાગ્યશાળીનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. જો એમાં હાથાઈશ તો સ્વર્ગને પામીશ, અને છતીશ તો પૃથ્વીને ભોગવીશ. માટે હે ભારત ! યુદ્ધમાંટે ખડો થઈ જા.

વિઘ્નવિનાશક ભગવાન શ્રીગણેશ પાસે મહર્ષિ વ્યાસ મહાભારત લખાવી રહ્યા છે.

ગણેશે પ્રથમથી કહેલું કે, “લખવામાં મારી કદામ શબ્દમાત્ર પણ અટકવી જોઈએ નહિ” ત્યારે વ્યાસે પણ કહેલું કે “તમારે પણ મારા કહેવાનો અર્થ સમજ્યા વગર કોઈ શબ્દ લખવો નહિ” અર્થાત્ ‘હરિઅટ વડોદરા’ પેડે વગર સમજાયે શ્રમ કરવો નહિ.

રાજર્ષિ જન્મેજયે સર્પસત્રમાટે દીક્ષા લીધેલી સાંભળીને શ્રીકૃષ્ણલેખાયન વ્યાસ શિષ્યોસહિત યજ્ઞસભામાં પધાર્યા. રાજર્ષિ મંડળસહિત સામા જઈ તેડી લાવ્યા; સુવર્ણાસને પત્રરાવ્યા; આદ્યર્ષપૂર્વદિ કર્યા અને પાસે બેસી ક્ષેમકુશળ પૂછ્યું. પછી સર્વથી પૂજ્યવા એના શ્રીવ્યાસ ભગવાને સભાસદોની સામી પૂજા કરી. (અનેક વંદન હો એ સર્વપૂજ્ય પરમ વૃદ્ધ મહર્ષિના નિરભિમાન ને વાત્સલ્યભાવને! પ્રાપ્ત થાઓ અમો આધુનિક માનવોને પૂર્વજોની એવી એવી આદર્શભૂત સંપત્તિઓ !)

જી જન્મેજયે પોતાના પ્રપિતામહ મહર્ષિ વ્યાસપ્રત્યે હાથ નેડીને પોતાના પૂર્વજોના યુદ્ધતાં, કારણુ ઈં કહેવા પ્રાર્થના કરી. વ્યાસની સ્વશિષ્ય વૈશંપાયનને આજ્ઞા થતાં તેઓ શુરુ, ક્રિન્તે અને અન્ય વિક્રાનોને નમસ્કાર કરી મહાભારતનો ઇતિહાસ મહેવા લાવ્યા.

સિંહણને પળ હઠાવી દેનારો નિડર આર્ય બાલક “ભરત”

આશ્રમમાં તેમજ આસપાસનાં જંગલોમાં જઈને આ એવી જોલકૂદ અને તોફાન મચાવ્યા કરતો કે જેથી માણસો તથા પશુ પણ હેરાન હેરાન થઈ જતાં. આથી એને ‘સર્વદમન’ પણ કહેતા. એક દિવસ પર્વતની ‘ખો’માં સિંહનું બચ્ચું રમતું જોઈ તેને પણ રમકડા પેરે બગલમાં લઈ ચાલવા માંડ્યું! સિંહણ આવું જોતાંજ ગાળી ઉઠી; પણ બહાદૂર દુષ્યંતના— નિડર બચ્ચા ભરતે એવી તો આંખો દેખાડી કે સિંહણ ભાગીજ ગઈ!!

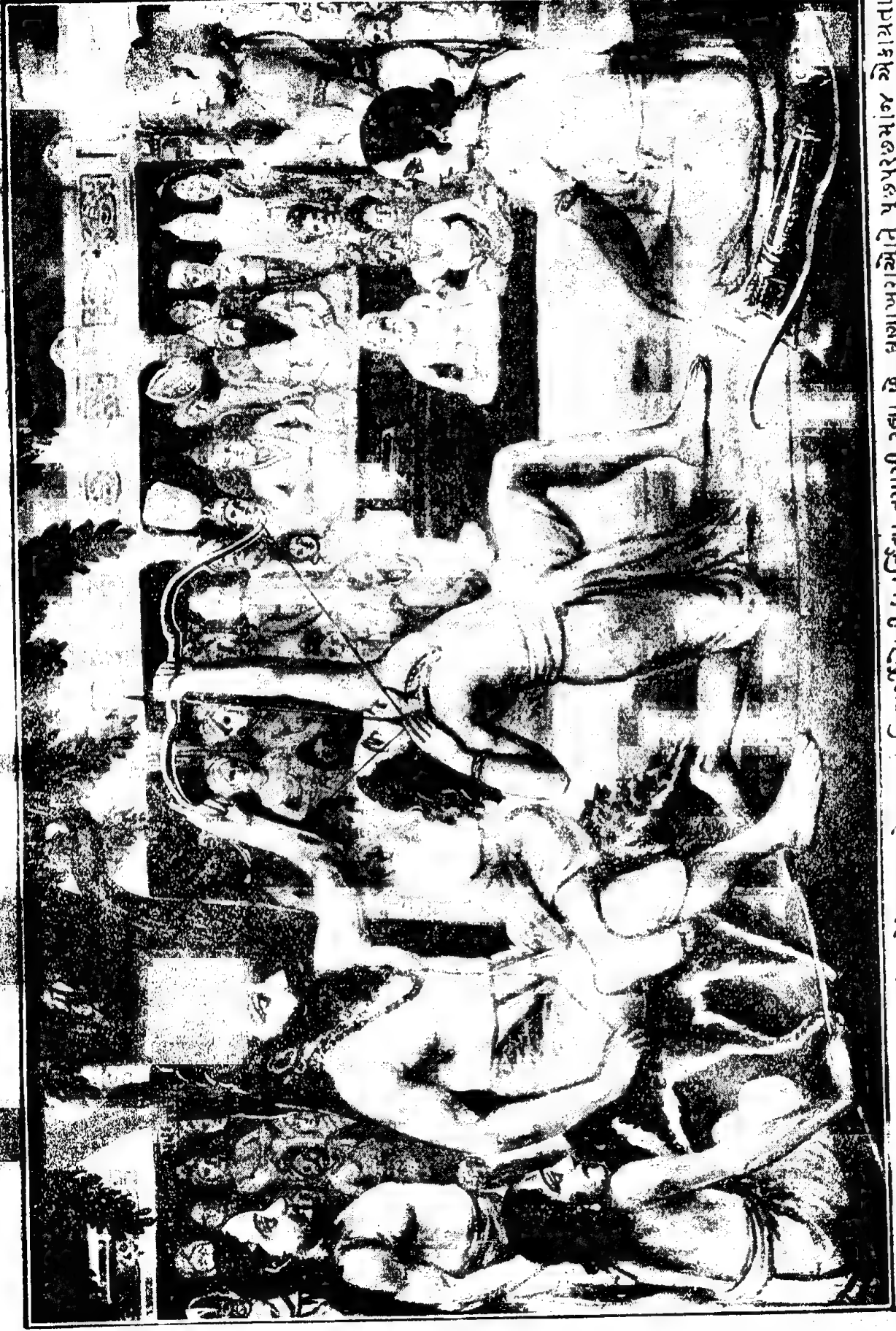

દેવવ્રતની લીબ્મ પ્રતિજ્ઞા:—“પિતાના પછી તેમનું રાજ્ય મારે લેવું નહિ પણ સત્યવતીના ભાવી પુત્રને આપવું; તથા મારે છવટ સુધી અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.” પછી સત્યવતીના બેઉ પુત્ર ગુજરી જતાં તેણે દેવવ્રતને રાજા બનવાનો અને પરણવાનો આગ્રહ કર્યો. ત્યારે પણ પ્રબળ સત્યપ્રેમી અને મહાન સ્વાર્થત્યાગી દેવવ્રતે જરાય ન ડગતાં કહ્યું કે:—આ તો શું પણ ઇંદ્રનું, ત્રણે લોકનું કે એથી પણ મોટું રાજ્ય હોય; તો તેને પણ સત્યને ખાતર તણ દઉં; પણ સત્યને તબ્બું નહિ. આથીજ તે “લીબ્મ” કહેવાયા. ॥ રઘુકુલ રીતિ સદા ચલી આઈ । પ્રાણ જહિં વર વચન ન જાઈ ॥

ગલીદેડા રમતાં ધૃતરાષ્ટ્ર અને પાંડુના કુમારોની મોઢી દૂવામાં જઈ પડી. તેઓ મુંઝાવા લાગ્યા. એવામાં એક અમણ્યા બ્રાહ્મણ(દ્રોણ)ને આવતા જોઈ સર્વ કુમારો તેમની આસપાસ વિટાઈ વળ્યા. દ્રોણે હકીકત જાણતાં કહ્યું કે—ત્રિષ્કાર છે તમારા ક્ષત્રિયપણાને અને વિદ્યાભ્યાસને કે તમે ભરતવંશમાં જન્મવા છતાં મોઢી જેવી તુચ્છ વસ્તુ પણ કાઢી શકતા નથી! હો હું દર્ભનીજ શળીઓવડે કાઢી આપું; તમે મને ભોજન આપજો. પછી દ્રોણે તે તરતજ કાઢી આપી. કુમારોએ રાજરાજ થઈ જઈ અને તેમનું નામ તથા બીજી શું શું સેવા કરીએ? તે પૂછ્યું. દ્રોણે કહ્યું કે સર્વ વાત ભીષ્મને કહેજો. તે તરતજ મને ઓળખશે. પછી કુમારોએ જઈ પિતામહને કહેતાં તેમણે દ્રોણને તેડાવ્યા. પંડે સત્કાર કરી ઉપકાર માન્યો અને કુમારશાળામાં આચાર્ય નીમ્યા.

ભીષ્મ, ધૃતરાષ્ટ્ર અને સભાસદો વગેરે સમક્ષ દ્રોણાચલ નિવાસીઓની ધનુર્વિદ્યા તપાસી રહ્યા છે. ધણુખરાઓને પૂછપરછમાં જ એકાગ્રતા-રહિત જોઈને નાપાત્ર કર્યો અને અર્જુન એકાગ્રતાવાળો જણાતાં તેને જ બાણ છોડવા આજ્ઞા કરી. તે વક્ષ વિધવામાં સદ્ગુણ પશુ થયો. જે એકનિષ્ઠ થવાને બદલે અનેક બાળ્યે તો પાછળ મનોભ્રમ વેરી નાખી “સખ અંદરકા વેપારી” બનવા જાય; તે માનવ કોઈપણ કામમાં પૂરો કૃતેહમંદ થઈ શકતો નથી. કહેવત છે કે “લાખ શુદ્ધિ બાળ્યરી, ને કોડ શુદ્ધિ કરખરી; (પણ) એક શુદ્ધિ આપરી કે સાચે મોટે તાપરી!”

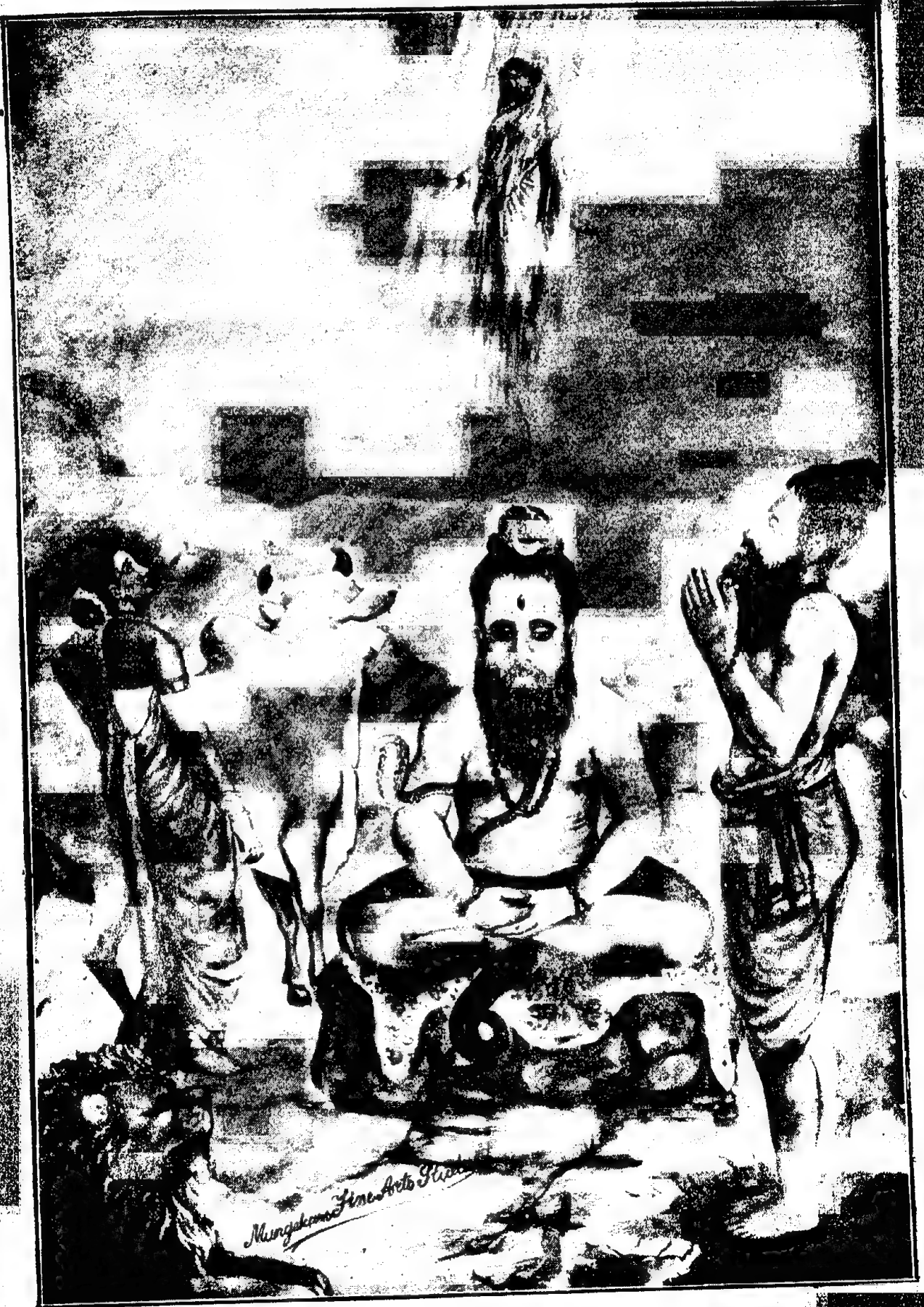
દુષ્ટ દુઃશાસન ભરીસભામાં દ્રૌપદીનાં વસ્ત્ર ખેંચી રહ્યા છે:-પાંડવો તો જાણે સર્વસ્વ હારી બેઠા, તેથી સહાય નથી કરી શકતા; પરંતુ સભામાં ગુરુ, આચાર્ય, પિતામહ ઈવં વૃદ્ધો અને અનેક રાજાઓ હતા તેઓ પણ અર્થદાસજ નીકળ્યા ! જો એમ ન હોત તો દ્રૌપદીનું પથ્થરને પીગળાવે એવું રુદન અને કષ્ટ સગી નજરે જોવા છતાં તેઓ ચાલવાજ કેમ દે ! છેવટે મહાસતી દ્રૌપદીએ બે હાથ જોડીને દયાસિંધુ શ્રીહરિનું શરણ લઈ સહાય માગી કે:-“ દુઃખ હરો દારિકાનાથ શરણ મેં તેરી...” અનાથોનો નાથ શ્રીહરિ આ કળિકાળમાં પણ શ્રદ્ધાભક્તિસંપન્ન ભક્તજનની ઉંડા હૃદયની પ્રાર્થના વૃથા જવા દે નહિ, તો પછી આ તો પરમભક્ત દ્રૌપદીનો પોકાર ! નિરાધારનો આધાર તરતજ વ્હારે ધાયો, અને દુઃશાસન જેવો મહાબળવાન પણ ખેંચી ખેંચીને યાજી ગયો ત્યાંસુધી ઉપરાઉપરી વસ્ત્ર પૂર્યાં કર્યાં ! પાશ્ચાત્યોના સ્વાર્થશિક્ષણમાં હુળીને ઋષિમુનિઓનું શિક્ષણ વિસરી જનારાઓ તો આવી બાળતોને બસ ગપસપજ ગણી કાઢવાના. હા, મેસ્મેરીઝમની માનસવિદ્યા કદાચ તેમને સાચી લાગે; પરંતુ યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને મહાસતી દ્રૌપદીનાં યોગસામર્થ્ય જાણવા-સમજવાનું તો તે બિચારાઓનાં કિસ્મતમાં હોયજ ક્યાંથી ! આ પછીના પૃષ્ઠપર છપાયેલી પ્રાર્થના તો ઋષિમુનિઓમાં શ્રદ્ધાળુ હોય અથવા આર્યોના સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પદાર્થશાસ્ત્રના જ્ઞાતા હોય તેમનેજ માટે છે ભાઈ !

द्रौपदीकी प्रभुप्रार्थना

बिनकाज आज महाराज लाज गई मेरी । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ॥
दुःशासन वंशकुठार महादुःखदाई । कर पकरत मेरा चीर लाज नहीं आई ॥
अब भयो धर्मको नाश पाप रह्यो छाई । लखी अधम सभाकी ओर नारी विलखाई ॥
शकुनि दुर्योधन करन खडे खल घेरी । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी १
तुम दीननकी सुधि लेत देवकीनंदन । महिमा अनंत भगवंत भक्त-दुःख-भंजन ॥
तुम किया सिया दुःख दूर शंभुधनुखंडन । हे तारण मदनगोपाल मुनिनमनरंजन ॥
करुणानिधान भगवान करी क्यों देरी । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी २
बैठा जहां राजसमाज नीति सब खोई । नहि कहत धर्मकी बात सभामें कोई ॥
पांचौ पति बैठे मान कोन गति होई । लै नंदनंदन को नाम द्रौपदी रोई ॥
करि करि विलाप संताप सभामें टेरी । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ३
तुम सुनि गजेंद्रकी टेर विश्वअघनाशी । ग्रह मारी छुडायो बंध काटी पगफांसी ॥
मैं धरौ तुम्हारो ध्यान द्वारिकावासी । अब काहे राजसमाज करावत हांसी ॥
अब कृपा करौ यदुनाथ जानि चित चेरि । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ४
तुम पति राखी प्रल्हाद दीनदुख टारो । भये खंभ फारी नरसिंह असुर संहारो ॥
ब्रज खेलत केशी आदि बकासुर मारो । मथुरा मुष्टिक चाणूरकंसमद गारो ॥
तुम मातपिताकी जाय छुड़ाई बेरी । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ५
ले भक्तनहित अवतार कन्हाई तुमने । यमलार्जुनकी जड योनि छुड़ाइ तुमने ॥
जल बरसत प्रभुता अगम दिखाई तुमने । नखपर गिरिधरि ब्रज लीयो उगारी तुमने ॥
प्रभु अब विलंब क्यों करी हमारी बेरी । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ६
सुनि दीनबंधु भगवान भक्तहितकारी । भये चीररूपमें प्रगट हरो दुख भारि ॥
खेंचत हारो मतिमंद वीर बलकारी । रख लई दीनकी लाज आप बनवारी ॥
बरसत हरसत सुर सुमन बजावत भेरि । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ७
क्या करी द्वारिकानाथ मनोहर माया । अंबरका लगा पहाड पार नहीं पाया ॥
तिहूं लोक चहुंदिशि भुवन चीर दरशाया । वंदत गणेशपरसाद कृष्णगुण गाया ॥
दीननकी दीनानाथ विपति निरबेरि । दुःख हरौ द्वारिकानाथ शरन मैं तेरी ८

કૈલાસપતિ ઝીલવા તત્પર થતાં ગંગાજી ભૂમિપર પધારે છે.

પ્રખર તપથી મહાદેવને પ્રસન્ન કરનારા ભગીરથ ગંગાજીનું ભક્તિભાવે દર્શન કરતા હતા છે; બીજી તરફ સિંહવાહિની પાર્વતીજી પણ પોઠીઆને ટેકવી સાનંદાશ્ચર્યથી ભાળી રહ્યાં છે.

નીકળ્યાં. તેમને જીતનારા પુ-
જ્યારૂંતાં તેમને પકડવામાટે નળે
દમયંતીને પિયરતરફ જવાનું સૂ-
ચા. એવી સ્થિતિમાં તનમનથી
રાણા પાસે જઈ જમીનપર સૂતાં.

[illegible]

રાજા શિબિ મહર્ષિઓનાં દર્શને નય છે અને રાજા સહોત દર્શન કરીને પાછા આવે છે. બન્નેના રથ રસ્તામાં સામા મળ્યા. બંનેએ એક બીજને ભેટી વચના પ્રમાણમાં માન આપ્યું; પરંતુ દર-
જનમાં સરખા હોવાથી, એક બીજને માર્ગ આપતા નથી ! એવામાં પુણ્યયોગે દેવર્ષિ નારદ ભગવદ્ગુણ ગાતા ગાતા ત્યાં આવી ચડ્યા ! તેમણે આમ કરવાનું કારણ પૂછતાં બંનેએ કહ્યું કે, ધર્મશાસ્ત્રે
કહ્યું છે કે પોતાનાથી શ્રેષ્ઠ અથવા બળવાનને માર્ગ આપવો; પરંતુ અમે બન્ને રહ્યા સમાન, એટલે માર્ગ કેમ આપીએ? આ સાંભળી નારદે કહ્યું કે સત્યુરૂપ તો બળપ્રત્યે પણ સાધુતા દર્શાવે, તો પછી
સત્યુરૂપ પ્રત્યે શામાટે ન દર્શાવે? માટે તમારામાં જે કદાર વધુ હશે તે તરતજ માર્ગ આપશે. રાજા સહોતે આ સાંભળતાંજ રાજા શિબિને પ્રદક્ષિણા કરી માર્ગ આપ્યો, અને તેનાં ગુણ-ચરિત્રોનાં
વખાણ કરી ચાલ્યો ગયો. અનેકનેક પ્રણામ હો આવા જ્ઞાનચરિત્રસંપન્ન મહાનુભાવોને અને મહર્ષિઓના પણ ગુરુ તથા દેવોના પણ દેવ એવા દેવર્ષિ નારદમુનિને તથા તેમનાં તળસ્પર્શી બુદ્ધિસવાગીને !
હે સદા સર્વંબ્યાપી દેવાગ્રિદેવ ! દયા કરો અમે દુર્ગતિમાં રૂગેલાં ભારતસંતાનો ઉપર, કે જેથી અમારાં દુઃખ દૌર્બલ્ય, મિથ્યાભિમાન અને ક્લેશકુસળાદિ દૂર થાય ! (સ. સ્મ. પ્રેસ-અમદાવાદ)

એકવાર શિબિરાબની પરીક્ષામાટે અગ્નિદેવ હોલાનું રૂપ લીધું અને દેવપતિ ઇન્દ્ર, શકરા-બાળનું રૂપ લઈ તેની પાછળ પડ્યો. હોલાએ પોતાના રક્ષણમાટે શિબિરાબના ખો-
 ગામાં આશ્રય લીધો; પણ શકરાએ પોતાનો શિકાર સોંપી દેવા માગણી કરી. રાબાએ તે શરણાંગતને નહિ સોંપતાં તેના બદલામાં બીજાં માંસ આપવા કહ્યું; ત્યારે શકરાએ કહ્યું કે
 એમજ હોય તો તમારૂં પોતાનું જ માંસ તેની બરાબર તોળી આપો! રાબાએ તુરતજ પોતાનું માંસ કાપી કાપીને કાંટે નાખવા માંડ્યું; પરંતુ તાજનું નમેજ શાનું! રાબા શિબિ
 પણ એવો ઉદાર અને એકવચની નીકળ્યો કે, 'પ્રાણ જાહિ પર વચન ન જાહિ.' બસ એ તો પોતેજ આખો ને આખો તાજવામાં જઈ બેઠો!! આ બોધ બન્ને દેવતાઓ પ્રશ
 પુશ થઈ ગયા; અને પોતાના મૂળસ્વરૂપે દર્શન દઈ આશીર્વાદ આપ્યો કે, રહે પ્રકારે મળપાત્રન કરો, તેજસ્વી અને શૂરવીર પુત્ર થાઓ. અને દેવતાઓમાં પણ યશગૌરવ પામે! (સ. સા. પ્રેસ-અમદાવાદ)

[illegible]

આર્યોમાં-હિંદુજાતિમાં-તો તપ, ત્યાગવૈરાગ, મોક્ષેચ્છા અને મહાત્માપણો આવાં આવાં હોય ત્યારેજ સદા અને સર્વત્ર વખણાય, વંદાય અને ગવાય:-મહાતપસ્વી મુદ્ગલ અને મહર્ષિ દુર્વાસાની (આગલા ચિત્ર નીચે જણાવેલી) વાતચીત પૂરી થઈ, એવામાં એક સ્વર્ગનો દેવ વિમાન લઈને આવ્યો. તેણે કહ્યું કે, આપ પુણ્યકર્મવાળા હોવાથી સ્વર્ગમાં પધારો. પછી તપસ્વીના પૂછવાથી તે દેવ-તાએ સ્વર્ગથી માંડીને બ્રહ્મલોક સુધીની હકીકત અને ગુણદોષ વર્ણવ્યાં. મુદ્ગલે તે સાંભળીને કહ્યું કે, જ્યાં જઈ રહેવાથી પુણ્યરૂપી ઉત્તમ ધન અર્થાંધ જાય, અને તેથી પાછું આ પૃથ્વીપર પુણ્ય કરાવા માટે પડવું પડે, એવા સ્વર્ગલોકમાં કે બ્રહ્મલોકમાં પણ મારે આવવુંજ નથી. જ્યાં જવાથી પાછા આવવું પડતું નથી-અર્થાત્-જે સ્થાનને પામવાથી સદાને માટે દુઃખમાત્રની નિવૃત્તિ અને પરમ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે એવા પરમ ધામનેજ હું તો પ્રાપ્ત કરીશ.

બ્રહ્મલોક લોં ભોગ જો, ચહે સખનકો ત્યાગ; વેદ-અર્થ-જ્ઞાતા મુનિ, કહત તાહિ વૈરાગ.

ભગવતી સાવિત્રી:—આ મહાસતીએ મૃત્યુના દેવ યમરાજને પોતાનાં જ્ઞાનચારિત્ર્યવડે એવા તો પ્રસન્ન કર્યા, કે તેઓ પાસે વિધાતાના છઠ્ઠીના લેખ પણ રદઆતલ કરાવીને પતિદેવના લીધેલા પ્રાણ પણ પાછા મૂકાવ્યા; પુત્રરહિત માતપિતાને સો પુત્રો અપાવ્યા; અને સાસુસસરાનાં ગયેલાં ચક્ષુ તથા રાજપાટ સુદ્ધાં અપાવ્યાં ! હે હિંદુ બહેનો અને બંધુઓ ! આપણે મહાન પૂર્વજેના આવા ઉત્તમોત્તમ આચારવિચાર ભૂલતાં ચાલ્યાં તેથીજ આવી અવદશાને પામ્યાં છીએ. જો હજી પણ ચેતીએ તો એવાં જ્ઞાનચારિત્ર્ય મેળવી ફેલાવીને ઉન્નત થવાની તક છે. હજી પણ કાંઈ અચ્છલ હોય તો આવાં આવાં માનવરત્નોનાં નામ અને કામ નિલગ્નિત રમરણ કરો; સાંભળો—સંભળાવો; તથા બંને હાથ જોડીને શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્વક તે દિવ્યાત્માઓના શ્રીચરણમાં નમસ્કાર કરીને પ્રાર્થો કે તેમનાં જ્ઞાનચારિત્ર્ય પાળવા—પળાવવાનું બળ અને આશીર્વાદ તમને પ્રાપ્ત થઈ તમારાં સુખ—સૌભાગ્ય પ્રકાશી ઉઠે !! જય ! ભગવતી સાવિત્રીની જય ! મહાસતી પાર્વતી, સીતા, અનસૂયા અને દમયંતી ઇલાદિની જય ! રામકૃષ્ણાદિ પુરષોત્તમોની જય ! મહાન પૂર્વજે અને ઋષિમુનિઓની જય ! ભારતમૈયાની જય !

• 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847,

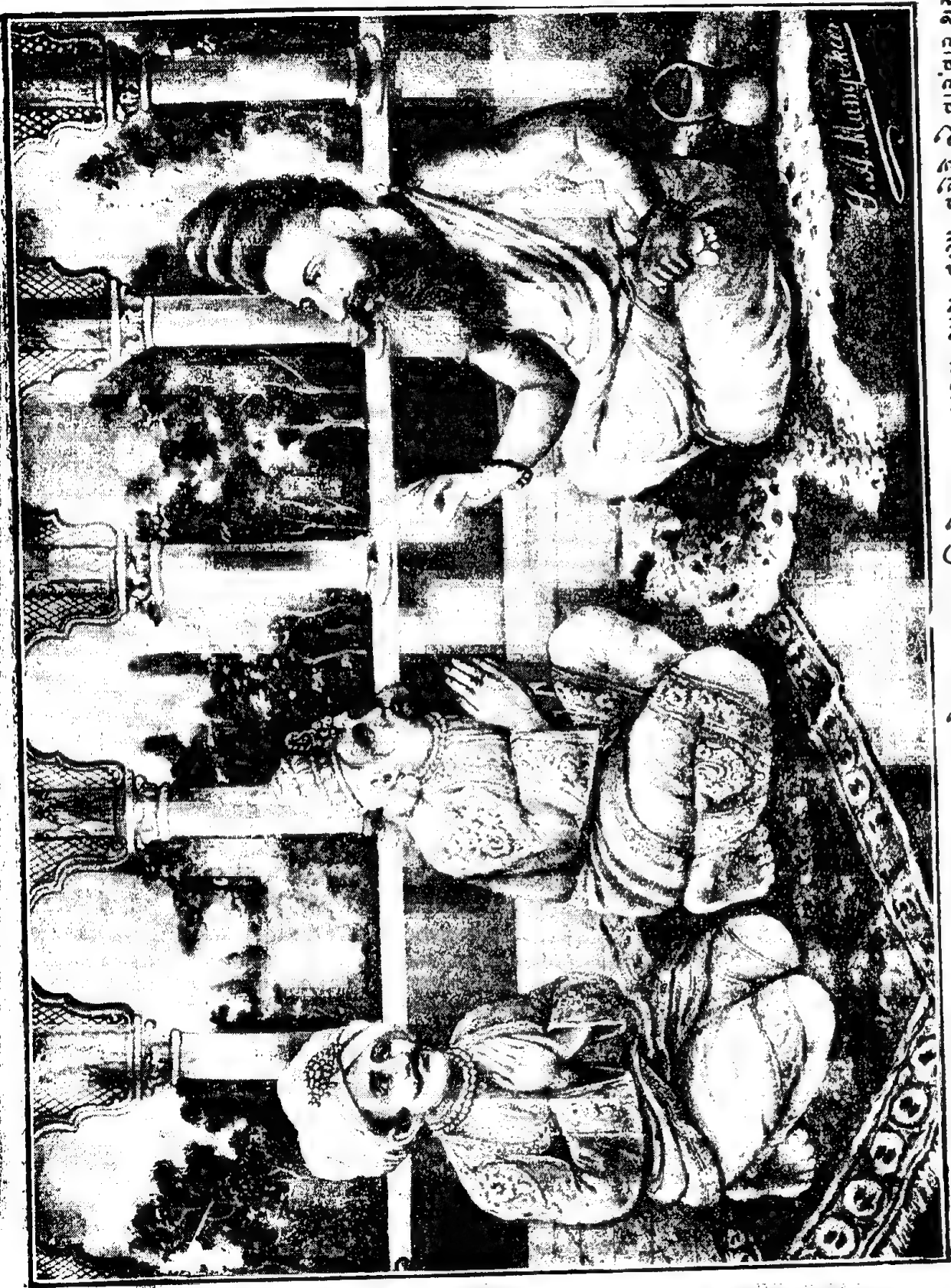
કાણે માંગે ત આપતા. અકવાર

“કંક” એવું નામ અને સાદા ગ્રાહણનો વેશ રાખી યુધિષ્ઠિરે વૈરાટ રાજાનો આજ્ઞાકિત નોકર થવા માગણી કરી; પણ તેમની ભવ્ય કાંતિ, નિડર અને સુંદર ચહેરો, મદોન્મત્ત હાથી જેવી ચાલ, મગેરે જોઈ વૈરાટને એવુંજ લાગ્યું કે જાણે કોઈ ચક્રવર્તી સમ્રાટ કે સ્વર્ગનો ઇંદ્રજ આવતો હોયને! આથી તેણે પુષ્કળ સત્કાર કર્યો; તથા અત્યંત વિનયપૂર્વક કહ્યું કે, હે મિત્ર! કૃપા કરીને આપ માંડે રાજ્ય ચલાવો. કેમકે આપ એવાજ અધિકારને યોગ્ય છો તથા મુરબ્બી જેવા લાગો છો. આપની અવજ્ઞા કરશે તેને હું સખ્તસજા કરીશ. ગાન, સત્તા, આસન, સ્થાન, ખાનપાન, વાહન, લોકહિત, દાન, ઇંડો સર્વ ખાળતમાં આપ હવે મારા ખરોખરીઆ ગણાશો અને હું આપની આજ્ઞામાં રહીશ.

કાં તો પૂર્ણ પુરષોત્તમ, કે કાં તો ભોળાં ધન-માનવનાં ટોળાં! બેમાંનું જે તે એકજ લઈ શકશે; બંને નહિ! વાત એવી બની કે અર્જુન અને દુર્યોધન બન્નેને સહાય લેવા દ્વારિકાં પહોંચ્યા. શ્રીકૃષ્ણે વિચારપૂર્વક બે વિભાગ કર્યા; અને પોતે, તથા પોતાનું લશ્કર; એ બેમાં બેને બે ગમે તે એકેક માગી લેવા કહ્યું. પગ પાસે બેઠેલા વિવેકી અર્જુનને મન “શ્રીકૃષ્ણ જેવા ભલે બાહ્ય શસ્ત્રવગરના અને એકાકી હોય તો પણ તેજ અપાર ઉપયોગી, સર્વકળાસંપન્ન અને સર્વદાયક” હતા; એટલે તેણે તેમનેજ માગી લીધા! અને માથા તરફ બેઠેલા મિથ્યાભિમાની દુર્યોધનને મન મોટું સૈન્યજ મોટી વસ્તુ હોવાથી તેણે તેજ માગી લીધું! પરિણામે ધર્મી અર્જુનને મળ્યો વિજય, ભોગ અને મોક્ષ; ત્યારે અધર્મી દુર્યોધનને મળ્યાં પરાજય, મૃત્યુ અને નર્ક! વાંચનાર! તને શું ગમે છે? પ્રાણીપદાર્થનાં નાશવંત ટોળાં? કે પેલો કૃષ્ણ જેવો અસાનની આત્યંતિકી નિવૃત્તિપૂર્વક પરમાનંદની નિત્ય પ્રાપ્તિ કરાવનારો પરમ ઉદાર કુશળ ગોવાળ (ગોપાળ) સચ્ચિદાનંદ?

મહર્ષિ સનત્સુજાતના ધૃતરાષ્ટ્ર પ્રત્યેના ઉપદેશમાંથી આટલું તો ભૂલતાજ નહિ કે:-જન્મ-મરણ, પાપ-દુઃખ, વગેરે જે વારંવાર થયાજ કરે છે; તેનું મૂળ કારણ-“અજ્ઞાન”જ છે. એ શત્રુ પોતેજ એવાં તેવાં અનેક રૂપે માનવનાં તનમન ઉપર શિકારી પેઠે ચઢી એસીને ચૂસી રહ્યો છે. દુઃખમાં સુખબુદ્ધિ, અનિત્યમાં નિત્યબુદ્ધિ, વગેરે પણ તેનાં એવાં હુન્ટ સંતાન છે કે તે ઉંદર પેરે કુંકી કુંકીને માનવનું સદ્ગુણસંપત્તિરૂપી સર્વસ્વ હોઈયાં કરી રહ્યાં છે; અને તેથીજ તે ખિચારો અનિત્ય ધનવૈભવનો ગુલામ બની રહ્યા છે! હે માનવબંધુ! એ અજ્ઞાન-શત્રુનો જો તારે જડમૂળથી નાશજ કરવો હોય; અને તે કામ માટે જો તારે-પરમ સુહૃદ, સુખદ અને સમર્થ સહાયક જોઈતો હોય, તો તો આપણા ઋષિમુનિઓએ વેદ-કાળથીજ “જ્ઞાન” નામે એક મહાપરોપકારી મિત્ર સર્વને માટે તૈયારજ કરી રાખ્યો છે, કે જે તેના સમાગમીને સૂર્યની પેરે ધર્મનો માર્ગ દર્શાવ્યા કરે; અને વળી રસ્તે ચાલવાની ગતિમતિ પણ એવી આપ્યા કરે કે જેથી દુષ્ટ શત્રુ-અજ્ઞાનનો તો એના જડમૂળ તથા કુટુંબપરિવાર સાથે ધાણજ નીકળી બચ ! બાકી સકામ કર્મોથી તો એવું ન થતાં ઉલટો શત્રુ ખીલશે.

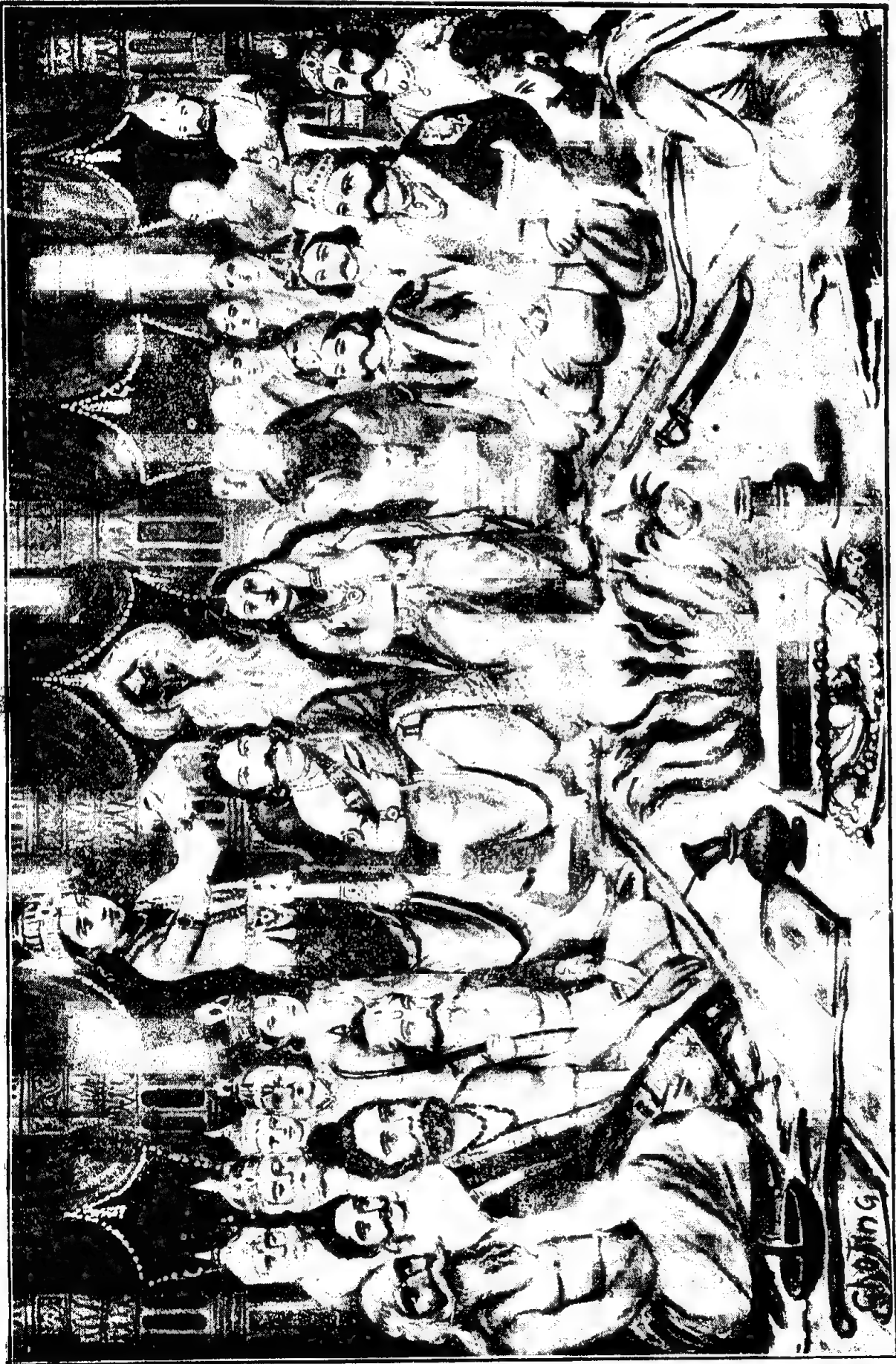

શ્રીકૃષ્ણ વિષ્ટી-પાંડવ કૌરવ વચ્ચે મેલ કરાવવાનો પ્રયત્ન.

દુર્યોધનની રાજસભામાં જઈ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે નીતિ રીતિ, ધર્માધર્મ, વ્યવહાર પરમાર્થ, લોક પરલોક, લાભ હાનિ ઇત્યદિ દુર્યોધનને પુષ્કળ સમજાવ્યું. કૌરવપક્ષના સર્વ વડીલો, આચાર્યો અને માતા ગાન્ધારીએ પણ સમજાવવામાં કસર રાખી નહિ. પણ જેના અંતરમાં જ કામક્રોધાદિ શત્રુ ભરેલા હોય તે કંઈ માને! “બસ, સોય જેટલી પણ ભૂમિ આપું નહિ” એમ કહી ઉલટો શ્રીકૃષ્ણને જ કેદ કરવા તૈયાર થયો! સર્વ ઐશ્વર્યસંપન્ન શ્રીકૃષ્ણ તો એ જોઈ હસી જ પડ્યા; અને પોતાના સાથીને તલવાર ખેંચતા રોકીને જગતસમ્રાટ પેટે ત્યાંથી નિડરભાવે ચાલ્યા ગયા!

લીબ્મ અને ભગવાન:—લીબ્મનું અપાર પરાક્રમ અને અર્જુનનું લાગણીવશ મોળાપણું જોઈને શ્રીકૃષ્ણ “હવે તો હું પોતેજ અધર્મી રાજાઓનો નાશ કરી ધર્મપ્રેમી યુધિષ્ઠિરને રાજ્ય અપાવીશ.” એમ કહી રથ ઉપરથી કુદી પડ્યા; તીક્ષ્ણ ધારવાળું વિજળીસમું સુદર્શન લઈ પ્રત્યેક ડગલે પૃથ્વી કંપાવતા થકા સિંહ, પ્રલયાગ્નિ અને ધૂમકેતુ પેરે લીબ્મ તરફ ધસ્યા. લીબ્મ પણ બંને હાથે ધનુષ્ય ખેંચી સ્થિર ચિત્તે બોલ્યા:—“હે ચક્રપાણિ! આવો, આવો, હું આપને નમસ્કાર કરું છું. આપજ મને રથમાંથી નીચે પાડો. પ્રભો! આપને હાથે મરણ એ તો સંસારતરણ” આમ પોતાના મોળાપણાથીજ પ્રભુને શસ્ત્ર લેવું પડેલું જોઈ અર્જુન પણ ઉતરી દોડીને તેમને વળગી પડ્યો, અને તોપણ છેક દશમેજ ડગલે તે રોકાયા! અર્જુને તુર્તજ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે, “હવે હું સર્વ બળથી લદીશ.”

યુધિષ્ઠિરનો રાજ્યાભિષેક-યુધિષ્ઠિરને સંબંધીઓના શોકમાં હ્રમેલા જોઇને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે:-હે રાજા! તમારા વીરશ્રેષ્ઠ સગાસંબંધીઓ ક્ષાત્રધર્મથીજ હણ્યા છે અને સ્વર્ગમાંજ ગયા છે; માટે તમે શોકનો લાગ કરીને રાજકાર્યો કરો, શત્રુઓને હણો, પ્રજાનું પાલન કરો અને બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરો. પછી તે સંતાપથી રહિત થઇને દ્રૌપદીસહિત રાજસિંહાસને બિરાજ્યા. આસપાસ વડીલો, માતાઓ, પુરોહિતો અને બંધુઓ વગેરે બિરાજ્યા. શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞાથી પુરોહિતે યજ્ઞવેદી તૈયાર કરી ઘૂત હોમાવ્યું. પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પાંચજન્ય શંખવડે યુધિષ્ઠિરને અભિષેક કર્યો.

કવચ અને ધ્વજ ભેદાઈ જતાં બીજમ પક્ષા. પૃથ્વીપર ન પડતાં દેહમાં વાગેલાં આણીની આણશ્યામાંજ સૂતા અને ઉત્તરાયણના સૂર્ય થવા પર શરીર તજવાનું રાખી ધ્યાનપરાયણ થયા. પાંડવો, કૌરવો, રાજમહારાજઓ વગેરે વિટાઈ વળાને વંદન તથા સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. પિતામહે ઓશીકું અને જળ માગતાં રાજાઓ સુવાળાં ઓશીકાં, રતનજિત સુવર્ણની ઝરીઓ વગેરે લઈ આવ્યા, પણ તે કામમાં ન લેતાં ધર્મવેતા અર્જુનનેજ કહ્યું. તેણે ત્રણ આણથી ઓશીકું કરી આપ્યું, અને એક આણવડે આણગંગાનું પાન કરાવ્યું. મહાન પિતામહે તેને ધણોજ ધન્યવાદ આપ્યો. પછી દુર્યોધનને કહ્યું કે, “શ્રીકૃષ્ણ કોપ્યા નથી લાંસુધીમાં હે તાત! હજી પણ અધુરું રાજ્ય આપી પાંડવો સાથે સંધિ કરી લે. લડવાનું છોડી દે. માફ નહિ માને તો બહુજ પસ્તાવું પડશે.” દુર્મતિ દુર્યોધને તે નજ માન્યું. પછી પિતામહ આણીની વેદના સહેતા થકા મનને પ્રભુમાં જોડી શાંત થયા.

રાજ્યાભિષેક થયા પછી રાજયુધિષ્ઠિર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે ગયા; અને બે હાથ જોડી પદ્મંગપાસે ઉભા ને વંદન કર્યું. મંદમંદ હસતાં કુશાગતા પૂછી રાજ્યાદિ મળવા માટે આભાર માન્યો. હજીપણ તેમને ધ્યાનમગ્ન જોઈ પૂછ્યું:—“હે પ્રભો! આપ કોના ધ્યાનમાં છો? તે કૃપા કરીને કહો. હું આપનો શરણાગત છું, ભક્ત છું, યાત્રક છું.” વાસુદેવ ધ્યાનમુક્ત થતાં મંદમંદ હસતા જોડ્યા:—“બાણશ્યામાં પોદેલા નરકેસરી ભીષ્મે મારે શરણુ થઈ માંડે ધ્યાન ધરવાથી હું મનવડે ત્યાં ગયો હતો.” વળી (વિના પૂછ્યે) વધુમાં પણ કહ્યું કે, “પરશુરામ અને વસિષ્ઠ જેવા ગુરુઓને સેવનારા, વેદવેત્તા, ધર્મનીતિના સર્વોપરિ જ્ઞાતા, અડંગટેકી, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી અને સર્વ વિદ્યાઓ તથા પુષ્કળ અનુભવોના ભંડાર એવા પિતામહનો દેહાન્ત થતાં આ જગતમાંથી એ સર્વ જ્ઞાનનો અસ્ત થઈ જઈ પૃથ્વી નિસ્તેજ થશે; માટે ત્યાં પહોંચી જાઓ અને સદા સાથે રહે એવા સર્વોત્તમ ખનનો-વારસો મેળવી લ્યો.”

વ્રહ્મવેત્તાઓ વચ્ચે વાણશ્યાપર પોટેલા મોષ્મપિનામહે-મનવાણીકાયાથી પવિત્ર થઇ એ હાથ જોડ્યા, ભગવાન મધુસૂદનનું ધ્યાન ધ્યુ, અને ધીર
 ગંભીર સ્વરથી 'ભીષ્મસ્તવરાજ' દ્વારા સ્તુતિ કરીને સર્વભાવથી તેમને શરણ થયા. ભક્તવત્સલ માધવ તરતજ તે જાણી જઈ મનોમય-સૂક્ષ્મશરીરથી ત્યાં
 પહોંચી ગયા; દર્શન દઈ સર્વ પીડા દૂર કરી દીધી, અને ત્રિકોટી તથા ત્રિકાળને પણ જાણવાની શક્તિ આપી! પછી મહાભક્ત ભીષ્મે ગદ્ગદ કંઠે શ્રીકૃષ્ણાય
 નમઃ કહીને મનોમય પ્રણામ કર્યા. પછી આગળ કહ્યા મુજબ માધવે સ્વશરીરમાં આવી શરણાંગત ભક્ત યુધિષ્ઠિરને માયાવિનાજ જે સૂચના આપી, તે
 પ્રભુપ્રેરણાને તેમણે ગદ્ગદ કંઠે માથે ચઢાવી; પરંતુ સ્વાશ્રયના મિથ્યાભિમાનમાં ન દૂખતાં શ્રીકૃષ્ણને આગેવાન બનાવીનેજ તે પિતામહ પાસે ગયા!! પછી તે
 કહેવુંજ થું! તેમનો જ્ઞાનાનુભવનો અહલુન ખજનો એટલો બધો મળ્યો, કે હજારો વર્ષથી તેનો લાભ જે કાલ ઇચ્છે તે શાંતિપર્વદ્વારા લઇ શકે છે!!

